

Apáti Zsófia – Győri Szabó Róbert

A KISEBBSÉGI NYELVEK HELYZETE ÉS OKTATÁSI RENDSZERE NAGY-BRITANNIÁBAN

A nagy-britanniai kisebbségi nyelvek

Nagy-Britannia őshonos nyelveit az angol hódítás a kihalás szélére sodorta. Ezen kisebbségi nyelvek a nemzetiségi identitások különböző mértékű kifejezőjévé váltak. Megőrzésükre, felélesztésükre különösen az utóbbi évtizedekben nagy hangsúlyt fektetnek, ami az anyanyelvi oktatás kiépítésében, életben tartásában pregnánsan megnyilvánul.

A kelta nyelvekről röviden

Nagy-Britannia őshonos – tehát nem bevándorló – nemzeti kisebbségei mind kelta eredetűek. A szigetek első lakói a kelták voltak, akik valaha Nyugat- és Észak-Nyugat-Európa nagy részét uralmuk alatt tartották, s nyomaik a mai Írországtól egészen Romániáig megtalálhatók.¹ Aranykoruk Kr. e. 500 és Kr. u. 100 közé tehető. A kelta nyelvcsalád az indoeurópai család tagja, mely közel áll ugyan a latin nyelvekhez is, de meglehetősen sok megkülönböztető jeggyel bír. A római hódítás kiszorította őket a területről, és az őslakók nyelve egyre inkább ellatinosodott. A kelta nyelvek nagyrészt a Brit-szigetekre szorultak vissza, bár a kelta kultúra nyomai a mai napig fellelhetők a spanyolországi Asturias és Galicia tartományokban, és Bretagne-ban is – ahol az ellatinosodást követő Kr. u. 500 körüli újrafelfedezés után az 1700-as évekbeli tiltás hatására szinte teljesen kihalt – az elmúlt években erős törekvések indultak meg a nyelv feltámasztására.

A római idők előtti kelta népek a Brit-szigeteken nagy valószínűséggel értették egymás nyelvét, eltekintve néhány dialektikai különbségtől. A még fellelhető kelta nyelvek két csoportra oszthatók:

- Goidelic: az észak-kelta nyelvek (q-kelta): Erse (ír), Gaelic (skót), Manx (Man-szigeti)
- Brythonic: a dél-kelta nyelvek (p-kelta): Cymareg (walesi), Breton, Kernewek (cornwalli)

Ezek közül legnagyobb számban a walesit beszélik, ezt Wales lakosságának mintegy 25%-a használja. A walesi identitásnak nagyon fontos összetevője a nyelvismeret.

Az ír és skót identitás kialakulásában csekélyebb szerephez jutott az ősi nyelv, az ír és a gael kisebb közösségekben maradt fenn, bár az önkéntes ír nyelvtanulás a kultúra népszerűsödésével reneszánszát éli. (Írországban ráadásul kötelező is általános iskolában az ír nyelv tanulása. Észak-Írországban viszont az ír nyelvű oktatás szinte semmiféle kormányzati ösztönzést nem kap.) A breton, a manx és a cornwalli nyelvek a mindennapi nyelvhasználatból mára teljesen eltűntek, és csak kevés számú ember fektet ősei nyelvének – valamilyen szintű – megtanulásába energiát.

A kelta identitás

A mai kelta eredetű nyelvi közösségekben, de leginkább a mai gael közösségekben, a kulturális örökségnek nagyon fontos összetevője az erős helyi identitásfelfogás. A szájhagyomány útján terjesztett legendák, történetek őseik tetteiről, társadalmuk értékrendjéről, példaképeikről mind olyan összetartozást és büszkeségérzetet hoztak létre e népekben, amely nagyban kötődik az őket körülvevő természeti környezethez. A hagyományos közösségekben a névnek nagy jelentősége van. Egy igazi gael legfőbb jellemzője a családneve és a szülőhelye, minden egyes megkülönböztethető környezeti jelenségnek – sziklának, tónak, mocsárnak, patakknak, mezőnek – külön neve és története van.²

A Walesi Kutatási Központ 1995. január 9-én reprezentatív felmérést végzett a legszámottevőbb gael és walesi nyelvű közösségek lakói között.³ Az eredményekre később még visszatérünk, most csak az identitásra vonatkozó adatokat említjük meg: míg a skóciai válaszolók nagy része magáénak vallja a gael és a felföldi identitást, vannak olyanok is, akik ezt egyáltalán nem érzik fontosnak. Ezzel összefügg a regionális identitástudat magas aránya, ami úgy tűnik, nem enged meg több hasonló identitást egymás mellett. A legmagasabb a magukat skótoknak vallók aránya, és megfigyelhető még a „britek” viszonylag alacsony hányada is.

Identitástudat a gael nyelvi közösségekben

	Erős	Közepes	Egyáltalán nem
Gael	60%	12%	28%
Felföldi	35%	19%	46%
„Szigeti”	60%	5%	35%
Helyi	68%	4%	28%
Skót	81%	5%	14%
Brit	8%	33%	58%
Európai	9%	19%	72%
Egyéb	2%	0%	98%

A walesi identitás ugyanakkor még a walesi nyelvi közösségekben is jobban megtűri maga mellett a brit és az európai identitástudatot. Az a kis százalék, aki elutasította a walesi identitást, magát angolnak vallotta. Ők azok, akik bevándorlóként tanulták meg a walesi nyelvet, ami azt jelenti, hogy a walesi identitás sokkal inkább a nyelvhez kapcsolódik, mint a skót. Más részről az Egyesült Királyságon belül a walesi nyelvi közösségekben a legmagasabb az európai identitást vallók aránya, miközben a brit identitást –, ami hagyományosan inkább elutasító az európai identitással szemben – csak 40%-uk érzi magáénak.

Identitástudat a walesi nyelvi közösségekben

	Igen	Nem
Walesi	94%	6%
Brit	40%	60%
Angol	6%	94%
Európai	26%	74%
Egyéb	4%	96%

Manapság a kelta identitás mély válságban van. „Ahogy Skócia elvesztette politikai, kulturális és gazdasági identitását, úgy tette egyre inkább magáévá a romantikus mozgalmak korában virágzó gael víziót” – mondja David McCrone. A skót, walesi és ír történelmi leírásokban véleménye szerint aránytalanul nagy szerep jutott egy túlon túl romantikus és egy időszakra koncentrált történelemképnek.⁴ A legtöbb kutató ebben egyetért. Az emberek ma már könnyen összezavarodnak attól a dilemmától, hogy mi a kelta, mi az, ami valóban megtörtént a kelta történelemben, és mi az, ami csak ábrándos angol regényekben és hollywoodi produkciókban létezik. Valójában az angol nyelvű irodalom nem tudja teljes valójában visszaadni a kelták valódi misztikus, ködös, érzelmes világát. Skócia és Wales manapság éppen ezt a válságot éli át. 300 évnyi propaganda és emléktörölés után a skótok és a walesiek nincsenek

igazán tudatában kelta eredetük valódi tartalmának, amellet, hogy nem fogadják el az angol identitást sem. Ezt az ellentétet kizárólag a felső vezetés segítségével, az oktatás és a hagyományok megtartásának eszközével lehet csak feloldani.

Miért fontos az anyanyelvi oktatás?

A nemzetiségi hovatartozás szempontjából a nyelvnek kiemelt jelentősége van, mert ez a nemzeti identitás egyik legfontosabb eleme, lévén az egyik legfőbb csoportkohéziós erő; úgy is, mint kommunikációs eszköz és nemzeti jelkép. A csoporttudat fennmaradásának egyik alapvető feltétele a közös értékek megléte, és ezek nagy részének továbbélését csak az adott nyelv biztosíthatja (népmesék, dalok, mondák stb.). Természetesen a nemzetiségi önazonosság nem minden esetben jelenti az adott kisebbségi nyelv ismeretét, erre jó példa az ír nyelvűség és nemzeti tudat szinte teljes elválása egymástól. Ennek legfőbb oka, hogy a többségi nemzetek szinte kivétel nélkül kisebbségeik nyelvi és kulturális asszimilációjára törekedtek. Mivel ezek a nyelvek többnyire tilalom alá estek, vagy csupán csak nem rendelkeztek állami elismeréssel, hamarosan kiszorultak a művelt, irodalmi, közéleti használatból, és elvesztett presztízsük miatt nemsokára csak a legalacsonyabb társadalmi rétegek körében éltek tovább, gyakran írott változat nélkül. Ennek köszönhetően ma már szinte minden, kisebbségi nyelvet beszélő ember kétnyelvű Nyugat-Európában. Kialakult egyfajta „hierarchizált nyelvi funkciómegosztás” vagyis az élet különböző szinterein különböző nyelvet használnak a kommunikációra. Ennek eredményeképpen általában megfigyelhető a kisebbségi nyelvet használók számának fokozatos csökkenése, különösen a fiatalok körében. Mértékét nagyban befolyásolja a kisebbségi nyelv „hasznossága”, vagyis hogy milyen társadalmi, anyagi előnnyel jár az adott nyelv ismerete. (Erre legjobb példa a német kisebbség, amelynek anyanyelve szinte minden államban, ahol megtalálható, erős bázissal rendelkezik a kisebbség körében.)

Nagy-Britanniában az önálló nemzeti érülettel rendelkező országrészek mindig is igyekeztek az oktatási különállásukat megőrizni. Skóciának ez az egyesülés óta szinte teljes mértékben sikerült, – ami viszont nem akadályozta meg a nyelv szinte teljes visszaszorulását –, Walesnek és Észak-Írországnak azonban hosszú idejébe telt, mire sikerült elérnie kulturális és nyelvi sajátosságainak figyelembevételét az oktatásban.

A skót gael nyelv a brit történelemben⁵

Ahhoz, hogy a gael nyelv feltámasztására irányuló törekvések reális vagy irreális voltát és szükségességét megfelelően megítélhessük, szükség van a nyelv „történelmének” vizsgálatára is. Mai demográfiai, társadalmi státusa nem érthető meg a történelem során bekövetkezett változások ismerete nélkül.

Az ún. q-kelta nyelveket a Man-szigeten és Észak-Skóciában az ír telepések terjesztették el a Kr. u. 5. században, ezek a területek egészen a 17. századig közös irodalmi nyelvvel rendelkeztek. Az északi területekről származó királyok egész Skóciát meghódították, és a 11. századig a gael lett a skót udvar és az egyház nyelve. A nyelv virágzásának véget vetett a skót uralkodó és Margit angol hercegnő házassága, mivel így angol arisztokraták jelentős számban jelentek meg, és nyelvüket a hercegnő hatására délebbre költöző udvar egyre inkább átvette. Nem sokkal később az angol nyelvbe beleolvadt a normann-francia hódítók nyelve, ami azonban a skót udvar új nyelvét nem érintette, továbbra is ez az udvari „inglis” vagy „*Lowland Scots*” jelentette a gaelre a fő fenyegetést. A reformáció kezdetén a gaelt a barbársággal és pogánysággal azonosították, mert a gael nyelvű területeken a katolikus vallás maradt uralkodó. Ugyanez a folyamat zajlott le Írországban is, a dalnok iskolák betiltása maga után vonta az irodalmi nyelv teljes visszaszorulását, aminek köszönhetően az addig nagyjából megegyező skót és ír nyelv eltérő beszélt dialektusokra bomlott szét. Az iona-i statútumban, 1609-ben aztán a felföldi skót klánvezérekre rákényszerítették azt az intézkedést, amelynek értelmében örökösiknek meghatározott időt az alföldi skót iskolákban kellett eltölteniük, ahol angol (scots) nyelvű oktatásban részesültek. Az 1709-ben alapított Keresztény Tanokat Terjesztő Skót Társaság egyenesen tiltotta iskoláiban a gael nyelv használatát.

Az 1800-as évekre azonban felismerték, hogy a Felföld lakóinak spirituális és világi irányítása akkor lehet a leghatékonyabb, ha saját nyelvükön oktatják őket, és ezután kifejezetten ösztönözték, hogy az angol nyelv előtt tanulják meg olvasni a gael nyelvet. Ebben különösen nagy szerepe volt az 1811-ben alapított Gael Iskolai Társaság vándoriskoláinak, amelyek 1861-re százezer embert tanítottak meg a gael Biblia olvasására. A Skót Egyház ebben az időben már 200 iskolát működtetett, amelyekben szintén ezt az elvet követték. A kálvinizmus ekkor már elszántan védte a gael nyelvű egyházi irodalmat, amely vetekedett az angol, anglikán irodalommal.⁶ Amíg az állami oktatás nem vált általánossá, a gael nyelvnek aránylag nagy szerep jutott, és a 19. századra virágzó és népszerű önkéntes gael nyelvű iskolai rendszer jött létre. 1871-ben felállították az Inverness-i Gael Kulturális Társaságot, mely fő feladatának a felföldi iskolákban a gael nyelv elterjesztését, visszahozatalát tekintette, valamint a skót történelem megfelelő szellemű oktatását, mely a nyelv elsorvadása miatt a nemzeti tudat megőrzésének egyik biztosítéka lehetett.

Az 1872-es első brit állami oktatási törvény, ami az országos, általános angol nyelvű oktatási rendszer bevezetéséről rendelkezett, megpecsételte a gael iskolák sorsát. Az oktatási intézményekből a nyelv kiszorult, írásbelisége eltűnt, a gael anyanyelvűek egyre inkább csak szóban használták a nyelvet. Az iskolák az angol irodalmat oktatták, a gael mindössze a vallásoktatás területén jutott szerephez. A törvény elfogadásával az oktatás egész Skóciában javarészt központi irányítás alá került, bár a fennmaradt független intézmények még jó ideig működtették iskoláikat. A törvény célja az volt, hogy a teljes skót oktatási rendszert, főként a Felföldön, megváltoztassa. Az új törvény az általános tankötelezettség skóciai bevezetése mellett fordulópontot jelentett a gael nyelv oktatásában is, mert ez után, bár nem hivatalosan, de nyíltan szorgalmazták annak visszaszorítását. Rendszeressé vált angol vagy angol anyanyelvű tanárok kinevezése a felföldi iskolákban, és ezzel párhuzamosan büntetni kezdték a gael nyelv iskola falain belüli használatát.

Nehéz megmondani, hogy mi okozta ezt a hirtelen fordulatot az oktatáspolitikában, hiszen addig a közoktatás elterjesztését szorgalmazó hatóságok kifejezetten ösztönözték a gael, mint az oktatás nyelvének használatát. Az új rendszer ezzel szemben tökéletesen figyelmen kívül hagyta a gael nyelvi közösségek és oktatási körzeteik sajátosságait, addigi módszereit, valamint azt, hogy a Felföld mindig elkülönült nyelvi egységet képezett a nemzeti oktatási rendszeren belül. Hozzá kell azonban tennünk, hogy a gael nyelvet meg sem említő 1872-es törvény, bár kétségtelenül káros hatással volt a gael nyelvre és irodalomra, egyfajta reakció is lehetett a felföldiek ambivalens hozzáállására a gael mint oktatási nyelv használatával kapcsolatban. Itt is megfigyelhető volt ugyanis az a tendencia, ami a walesi és az ír nyelvénél is jól nyomon követhető: a nyelvhasználók egyre inkább az alacsonyabb státusú csoportok köréből kerültek ki, a nyelv hasznossága egyre csökkent, ezért egyre kevesebben érezték szükségét annak megőrzésére, maguk a szülők egyre inkább az angol nyelv megtanulására ösztönözték gyermekeiket. Mindennek következtében alakult ki az a jelenség, hogy a skót nemzeti törekvések nem is annyira nyelvi-kulturális vonalon bontakoztak ki, hanem sokkal inkább politikai indíttatásból. A skót nacionalizmus a gael nyelv térvesztésével párhuzamosan nem csökkent, aminek magyarázata a politikai különállás hangoztatóinak növekvő tényerése volt. Anglia és Skócia, valamint Észak- és Dél-Skócia fejlettségi szintjeinek különbsége is e folyamat mozgatórugójaként értelmezhető. Kulturális szempontból már csak azért sem történt olyan mértékű elkülönülés az angolok és skótok között, mert a skótok sokkal inkább részt váltak a brit közéletből, mint az írek vagy a walesiek.⁷ Meg kell jegyeznünk azt is, hogy egészen a gyarmatbirodalom végéig éles különbség létezett az alföldi és a felföldi skótok között, amelynek határvonala a római befolyás legészakibb szegélye volt. Ezt a különbséget erősítette az alföldi skót nyelv, a scots, az angol nyelv egyik, a középkorban megkövesedett változatának használata, ami kívül maradt az angol nyelvjáráásoknak a középkort jellemző összeolvadási folyamatán.⁸

1876-ban 102 felföldi iskolatestületet kérdeztek meg többek között a gael nyelv oktatásáról, és a 90 válaszadó közül 65 támogatta a gael nyelv bevezetését, még annak ellenére is, hogy gael nyelvű tanárok nem mindenhol álltak rendelkezésre.⁹ 1885-től a gael nyelv mint „különleges tárgy” került bevezetésre, és hozzákapcsoltak egy 10 shillinges ösztöndíjrendszert is. Ennek azonban csekély hatása volt a gael nyelv helyzetének megerősítésére, mivel nagy hiány mutatkozott megfelelően képzett tanároknak, akik inkább a jobban fizető déli részeken kerestek állást; de ennél is fontosabb, hogy a gael nyelv nem volt kötelező, és semmiféle hivatalos státusa sem volt.

1891-ben megalakult az *An Comunn Gaidhealach*¹⁰, amely hamarosan a gael kultúra legfőbb zászlóvivőjévé vált, és jóval hatékonyabban működött, mint bármely más társaság. 1904-ben a gael nyelv az érettségi vizsgarendszerben választható, a skóciai egyetemeken pedig „előfelvételi” tárgyként jelenik meg. A tanárok hiánya azonban ennek végrehajtását is nehezítette, és egészen az 1918-as Skót Oktatási Törvényig egyik kezdeményezés sem nevezhető sikeresnek. Ez a törvény aztán végre minden szinten megteremtette a gael nyelv oktatásának lehetőségét a gael nyelvű területeken – anélkül, hogy pontosan definiálta volna, mi is számít gael nyelvű területnek.¹¹ A harmincas évekre 284 iskolában 7000 diáknak tanították a gaelt, az egyetemeken 50, a glasgow-i Jordanhill főiskolán pedig 45 diák tanulta a nyelvet.

A második világháború után újabb fontos oktatási törvény született. Ez volt az addigi törvények közül a leghatékonyabb, mert „gyermekközpontú” filozófiára épült, és nagyban megerősítette a gael anyanyelvű gyerekek kétnyelvű tanulási lehetőségeit. A negyvenes években az általános- és középiskolai gael oktatásról egy sor további jelentés és kezdeményezés is született. 1946-tól a gaelt először vették bele az iskolai tantervekbe. 1962-ben a „nyelvtanuló” kategóriát hivatalosan is elismerték, és különálló skót érettségi bizonyítványt vezettek be az olyan diákok számára, akik a gael közösségen kívülről érkeztek.

Az igazi áttörés a 70-es években következett be. 1975-ben a gael nyelv megőrzésének érdekében tett kezdeti komoly lépésként az egyik hagyományosan gael nyelvű körzetben (Western Isles Council, Comhairle nan Eilan) létrejött az első kétnyelvű skóciai közigazgatási egység, ahol kétnyelvűvé vált az adminisztráció, a közigazgatás, és ezután a közfeliratok gaelül is megjelentek. Rövidesen négy másik körzet is kialakult az előző mintájára (Highland Region, Skye-Lochals District, Ross- Cromarty District, Argyll-Bute District).¹² A skót alföld is megmozdult, és a terület fő közigazgatási egységében, a Glasgow központú Strathclyde regionális tanácsában külön tanácsosi posztot hoztak létre, aki a gael ügyekben kapott illetékeséget.

Az elmúlt húsz évben a gael nyelvoktatásért harcolóknak számos régi és új problémával kellett szembenézniük. Napjainkban zajlik az a folyamat, melynek során a Nyugati Szigeteken (Western Isles) a helyi önkormányzat teljes körű kétnyelvű ok-

tatáspolitikát igyekeznek megvalósítani. A gael nyelv megmentéséhez azonban szükség van az egyetemek, főiskolák támogatására is, főként a tanárképzésben, de ugyanígy abban is, hogy a gael nyelv „hasznossága” megnövekedjen. Enélkül kevesen fognak erőfeszítést tenni azért, hogy a nyelvet elsajátíthassák.

A gael nyelv mai helyzete

Az Egyesült Királyságban 1801 óta végeznek hivatalos népszámlálást. Az utolsó censusra 2001 áprilisában került sor, az adatok feldolgozása még mindig folyik, az eredmények legkorábban 2002 év végére lesznek hozzáférhetők. Így jelenleg az utóbbi tíz évben bekövetkezett nyelvi, lélekszámbeli változásokról hivatalos adat nem áll rendelkezésre.

Az 1991-es népszámlálási adatok¹³ szerint Skóciában 66 ezer gael nyelvű ember él. Ebből a tradicionálisan gael vidéken (*Gaidhealtachd*) 59%-uk, vagyis 39 ezer fő. A gael nyelvűek száma folyamatos csökkenést mutat: 1981-ben még 79 ezren beszélték a nyelvet. A trendet a 60-as évek megszakítják, az adatok 8 ezres növekedést mutatnak, ami a skót alföldi részekre koncentrálódott. Részletes elemzések alapján a kutatók azt a következtetést vonták le, hogy tulajdonképpen ugyanazok, akik a 1961-es népszámláláson „áttértek” az angol nyelvre, „tértek vissza” a gael nyelvhez 1971-ben. 1981-re számuk lecsökkent 79 ezerre, ugyanakkor a hagyományos gael vidékeken megnövekedett. 1991-re folytatódott a csökkenés, és ezúttal a gael vidékek többsége, sőt annak magja, a Western Isles sem volt kivétel. Utóbbinál 1981-ben az iskoláskorúaknak még 2/3-a, 1991-ben már csak fele tanult gael osztályokban. A gael nyelvűek mára szinte kivétel nélkül kétnyelvűek, talán néhány idős, iskolázatlan ember beszél kizárólag gaelül. A nyelven belül több nyelvjárást használnak, ami mind a tömegkommunikációban, mind az oktatásban gondot okoz. A gael nyelvűek szociológiai karakterisztikájában a legjellegzetesebb elem a fiatal nők hiánya. A foglalkozási megoszlást tekintve az agrárszférában tevékenykedők alkotják a gael közösség gerincét, a felsőfokú képzettségűek pedig a legkisebb hányadát.

Skót gael nyelvűek száma és az összlakosságon belüli aránya¹⁴

Év	Összes gael nyelvű (ezer fő, %)	Egynyelvű gael (ezer fő, %)
1891	211 5,7	44 1,2
1901	203 4,9	28 0,7
1911	184 4,1	18 0,4
1921	149 3,3	10 0,2
1931	129 2,8	7 0,15
1951	93 1,9	2 0,05
1961	80 1,6	1 0,02
1971	88,5 1,8	0,5 0,01
1981	79 1,64	–
1991	66 1,32	–

1981-ben¹⁵ az összes gaelül beszélő közül 12.500-an éltek olyan településeken, ahol a lakók legalább 75%-a használta a nyelvet, ez a szám 1991-re 11.500-ra (az összes gael nyelvű 17%-a) csökkent. Az ilyen területek jellemzően szigetek (Western Isles, Isle of Skye, Isle of Tiree, Islay). További 25 ezren (32%) éltek olyan helységeken, ahol a lakosság minimum fele volt gael anyanyelvű, számuk tíz évvel később 18 ezerre (27%) fogyatkozott.

	1981	1991
Összes gael nyelvű	79 000	66 000
75–100%-ban gael nyelvű települések lakói	12 500	11 500
50–75%-ban gael nyelvű települések lakói	25 000	18 000

Mint az az adatokból látszik, valamivel nagyobb arányban csökken a hagyományosan gael környezetben élők száma, mint ahogyan a gael nyelvűek összlétszáma. Ennek az elvándorlás a magyarázata: egyre növekszik a Skócia déli, urbánus részén lakó gael nyelvűek aránya. 1991-ben a gaelek mintegy 41%-a élt ezen a területen, közülük 11 ezren a legnépesebb skót város, Glasgow agglomerációs övezetében, szemben az 1981-ben ott élő 9500 fővel. Eljöhét az az idő, amikor Skócián belül már nem lehet behatárolni azt a térséget, ahol az átlagosnál markánsabb a gaelek jelenléte. A gael nyelvű közösség növekvő földrajzi szórtsága a tagok közötti kapcsolattartást, a közösségi tudat megőrzését nehezíti. Persze az északi, hagyományosan gael régióban sem volt könnyű az összetartás, mert a földrajzi viszonyok miatt a nyelvileg homogén gael települések egymástól elszigetelve éltek, így a falu határán túlmutató gael közösségi tudat nehezen tudott meggyökeresedni. Ha volt is a külvilággal kapcsolatuk, az inkább a skót alföldi részekkel épült ki. Ezért indult el

1975-től az a fejlesztési program, amelynek révén mára a modern kommunikáció és infrastruktúra az északi gael települések között is megteremtette az összeköttetést.

Az 1995-ös reprezentatív felmérés (300 fő megkérdezésével), melyet a Hebridák és a Felföld lakói körében végeztek, a gael nyelv használatának vizsgálatát tűzte ki célul.¹⁶ A legtöbb válaszadó anyanyelve a gael volt, és további 12% jelölte meg a gael mellett az angolt is. Azok, akik második nyelvként, csak az iskolában tanulták a gaelt, főként családi vagy közösségi okokból, tehát a gael környezet hatására tették ezt.

Anyanyelv

Gael	76%
Gael és angol	12%
Angol	10%
Egyéb	2%

A kérdezők részleteiben is rákérdeztek a résztvevők saját maguk által megbecsült nyelvtudására is mindkét nyelvből:

Nyelvtudás

	Gael				Angol			
	Nagyon jó	Megfelelő	Csekély	Semmi	Nagyon jó	Megfelelő	Csekély	Semmi
Szövegértés	83%	14%	2%	1%	93%	6%	0%	1%
Beszéd	73%	19%	7%	1%	93%	6%	0%	1%
Olvasás	43%	33%	22%	3%	93%	5%	0%	1%
Írás	32%	34%	25%	10%	89%	9%	0%	2%

Az adatok jól tükrözik az oktatáshoz fűződő képességbeli különbségeket. Észrevehető, hogy jóval többen értik a gael szöveget, mint ahányan olvasnak és írnak, és ezek közül is szembetűnő az írni is tudók különösen alacsony aránya. Nem meglepő módon az államnyelv alkalmazásának képessége – mivel az az oktatás fő nyelve Skóciában is – jóval magasabb arányban jelentkezik a válaszolóknál.

A családban történő nyelvhasználatra vonatkozó válaszok érdekes tendenciát mutatnak. A válaszadók nagy része olyan családból származott, ahol valamilyen szinten beszélték a gael nyelvet. A nyelvhasználat aránya azonban inkább a szülőkkel és nagyszülőkkel folytatott kommunikációban magas, míg a válaszadó saját generációjában számottevő csökkenés figyelhető meg, miközben az angol nyelv egyre nagyobb szerephez jut. Továbbá a gael nyelv fokozatosan szinte minden közösségi területről kiszorul.

Az oktatás az a szféra, ami a család és a közösség mellett a legnagyobb hatással van a nyelvhasználatra. Természetesen az anyanyelvi oktatásban történt gyakorlati előrelépések nem feltétlenül tükröződnek vissza azonnal az adatokból.

Gyermekek oktatásának nyelve

	Óvoda	Alsó tagozat	Felső tagozat	Középiskola	Továbbtanulás
Angol tannyelvű, nincs gael tantárgy	67%	54%	47%	44%	81%
Angol, mellette gael mint tantárgy	10%	30%	40%	49%	10%
Kéttannyelvű	11%	8%	8%	4%	6%
Gael tannyelvű	12%	8%	6%	3%	3%
Válaszolók száma	322	384	367	318	193

Az adatok alapján kitűnik, hogy kevés megkérdezett gyermeke részesült kéttannyelvű oktatásban, a legtöbb, amit elérhettek, a gael nyelv tantárgyként való oktatása volt kvázi idegen nyelv szintjén. Úgy tűnik, hogy a skóciai oktatási rendszer jelenlegi állapotában nem képes igazán hatékonyan betölteni a nyelv terjesztésében vállalható szerepét. Ez részben a választási lehetőségek hiányával magyarázható: a következő táblázat szerint a válaszolók majdnem fele azt válaszolta, hogy semmiféle nyelvi választási lehetőség nem állt rendelkezésre az iskolában.

Az oktatás nyelve a szülők igénye szerint

	Általános isk.	Középiskola
Csak angol	18%	21%
Gael mint tantárgy	11%	23%
Kéttannyelvű	4%	3%
Gael tannyelvű	14%	3%
Nincs választási lehetőség	49%	45%
Mindegy	3%	5%

Mindezen adatokból messzemenő következtetéseket vonnak le a szakértők. Mivel a család és a közösség nem nyújt elég háttérrel a gael nyelv továbbvitelére, ezért az oktatásban sokkal több pénzt és energiát kell fordítani ezen probléma megoldására. A munka világában a gael nyelv szinte minden szerepét elvesztette, de ezt talán meg lehet változtatni, ha a nyelv több szerephez jut a médiában, az oktatásban és a közszférában. Ez már csak azért is szükséges, mert a családban és közösségben történő nyelvhasználatra irányuló válaszokból úgy tűnik, hogy a nyelvi közösség önmagát fenntartó hajlandósága csökkenőben van. Bár a nyelv presztízse valószínűleg meg-

nő a médiába történő tökeinjekció hatására, ugyanakkor kérdéses, hogy a gael közösségeknek megvannak-e a személyi feltételei a fejlesztések kivitelezésére. Ezért rendkívül fontos lenne a gael nyelvű tanárképzés további fejlesztése, a gael nyelvű kultúra támogatása és reklámozása, valamint a közsférában a gael használatának lehetővé tétele azáltal, hogy bizonyos munkakörök betöltését a gael nyelv ismeretének feltételéhez kötnék.

A walesi nyelv a történelem során¹⁷

A walesi nyelv a p-kelta nyelvek közé tartozik, legközelebbi rokona a breton és a cornwalli. (Létezett még egy negyedik ága is a nyelvnek, a cumbriai, amelyet Észak-Angliában és Dél-Skóciában beszéltek, de ez már a 11. században kihalt, írásos emléket alig hagyva maga után.) Wales területén a római megszállás sem a nyelven, sem a társadalomszerkezeten nem hagyott mély nyomokat, bár kétségtelen, hogy az adminisztráció és az uralkodó osztályok nyelve a latin lett. A rómaiak távozása után, 500 körül északi népek nagy csoportja érte el Wales peremvidékeit, ezáltal walesiek elszakadtak cornwalli „testvérnépüktől”. 740-ben jelölte ki Offa, Mercia királya az angol–walesi határt, és ez után egészen az utolsó walesi herceg, Llywelyn ap Gruffudd haláláig, az 1200-as évek végéig a virágzó irodalommal és jogi nyelvezettel rendelkező walesi nyelv uralkodott az egész területen.

Az angol hódítás a helyi nyelv helyzetén sokáig számottevően nem rontott. A Tudorok hatalomra kerülésével azután megkezdődött a walesi nyelv visszaszorulása és a terület gyors angolosítása. A kolostorok és a bárdiskolák szétverésével sikerült a walesi oktatás két legfőbb pillérét megsemmisíteni. VIII. Henrik beolvasztotta Waleset birodalmába, és törvényben mondta ki, hogy Wales mindig is Anglia része volt. Ettől kezdve egészen 1974-ig fennmaradtak azok a keretek, amelyek alapján semmilyen különbséget nem tettek Anglia többi régiója és Wales között. A törvény azt is kimondta, hogy az ország egységes hivatalos nyelve az angol, és megtiltotta a walesi nyelv közéleti használatát. (Ezt a rendelkezést később hivatalosan csak az 1993-as Walesi Nyelvtörvényben törölték el.) A nyelv hivatalos státuszának elvesztése kétségkívül hozzájárult presztízsének csökkenéséhez. A walesi uralkodó csoportoknak az érvényesülés érdekében végrehajtott nyelvcsereje viharos gyorsasággal zajlott le, a walesi nyelv elvesztette korábbi pozícióit, s a szegény, iskolázatlan rétegek nyelvének bélyegezték meg.

A nyelv túlélését szinte egyetlen tényezőnek, a vallásnak köszönheti. 1563-ban ugyanis I. Erzsébet elrendelte a Biblia és a protestáns imádságos könyv walesi nyelvre fordítását és azt, hogy a walesi nyelvű településeken az istentiszteleteket a nép nyelvén kell megtartani.¹⁸ Az uralkodónót természetesen nem a nyelv és a walesi önazonosság megőrzésének szándéka vezérelte, hanem a protestáns hit elterjesz-

tése a katolikussal szemben, amihez a helyi, „nemzeti” nyelvet eszközként használta fel. Akaratlanul is elősegítette ugyanakkor a nyelv túlélését azzal, hogy az istentisztelet, majd később az egyházi oktatás hivatalos nyelvvé válhatott. Az 1600-as évek végén indult vándoriskolai és később a vasárnapi iskolai rendszer hosszú időre biztosította a vallásoktatás walesi nyelvét. A jórészt a Biblia olvasására szorítókozó, a vándortanítók 2-3 hónapos tanítási idejébe a számtan és egyéb tudományok azonban már nem fértek bele.

A 19. századi ipari forradalom az elangolosodást egyre inkább felgyorsította. Dél-Wales ipari centrumaiba angol anyanyelvű munkások ezrei vándoroltak be, aminek eredményeképpen a kialakuló iparosodás nyelve az angol lett, míg a walesi nyelv megmaradt a vidék, a parasztság nyelvének. Az 1870-ben született Walesi Oktatási Törvény – ami Walesben az alapfokú oktatást vezette be –, valamint az 1889-es Walesi Középfokú Oktatási Törvény még inkább háttérbe szorította az anyanyelv használatát, mivel az oktatás nyelvvé kizárólag az angolt tette.¹⁹ Az iskolák falai között a walesi nyelv használatát szigorúan büntették, a walesi beszéd még az informális beszélgetésekben, a szünetekben is tilos volt. Nem volt ez másképpen a tisztán walesi nyelvű, szegények lakta települések elemi iskoláiban sem. (Ekkor jött divatba a walesi iskolákban az a büntetési módszer, hogy a walesi nyelven megszólaló diáknak kötelet kötöttek a nyakába, ami mindig továbbkerült a tiltott nyelven megszólalóra, és a nap végén azt büntették meg, akinek a nyakában ott maradt a kötél.) A két oktatási törvény nyilvánvalóan a walesi nyelv szándékos kiszorítására irányult, alapjául pedig az az 1846-os jelentés szolgált, amely az állami oktatás helyzetét felmérve kijelentette, hogy a walesi nyelv visszahúzza Walest, meggátolja az emberek morális és gazdasági fejlődését.²⁰

A 19. századi modern nemzeté válás folyamata, leginkább az ír nemzet mozgoló-dása a század közepén felrázta Wales lakosságát. Sokak számára a walesi nyelv az önálló walesi identitás része és szimbóluma lett, alacsony státusza miatt ekkor jelentek meg az elégedetlenség első tömeges jelei. Külön nemzeti himnuszt komponáltak, és a középkori híres dalnokversenyek nyomán újjáélesztették az *eisteddfod*-okat, ami ezután a walesi nyelv egyik védőbástyájává vált. Azóta is minden év augusztusának első hetében megtartják, és mindenféle művészeti ág, akár előadás, akár verseny formájában képviselteti magát. (Hivatalosan csak 1952-ben nyilvánították walesi nyelvű eseményé.) 1872-ben pedig Aberyswythben felállították a Walesi Egyetem első karát. Mindezek ellenére a walesi nyelven beszélők száma folyamatosan tovább csökkent.

A 20. században ahogyan folyamatosan erősödött a walesi anyanyelvűek öntudata, úgy erősödött a nyelv szerepének növelését követelők tábora is. Az 1938-as Nemzeti Eisteddfod alatt a Fiatall Wales (*Cymru Fydd*) nevű szervezet petíciót bocsátott ki, melyben a walesi nyelvnek egyenlő státust követelt. A petíciót a fesztivál alatt negyedmilióan írták alá, és a londoni parlament 36 walesi tagja közül 30 támo-

gatta az előterjesztést. Ennek eredményeképpen megszületett az 1942-es Walesi Bírósági Törvény, amely megengedte a walesi nyelv bíróságokon való használatát, ennél több jogot azonban nem biztosított.

A rádió és a televízió az angol nyelvet az addig tisztán walesi nyelvű közösségekbe, családokba is behozta. A hatvanas évekre stabilizálódott az a trend, hogy kétszer annyian költöznek át Angliából Walesbe, mint Walesből Angliába. A vegyes házasságok és a templomba járók számának drasztikus visszaesése mind komoly fenyegetést jelentett a walesi nyelv számára. A közvélemény egyre inkább tudatára ébredt, hogy a walesi nyelvvel kultúrája egy nagyon fontos részét veszíti el. A civil szféra tevékenységében kivételes szerep jutott az 1962-ben megalapított Walesi Nyelvi Társaságnak (*Cymdeithas yr Iaith Gymraeg, Welsh Language Society*)²¹, amely a nyelv hivatalossá tételét tette meg fő célkitűzésének, s különösen fontosnak tartotta a nyelv megjelenését az elektronikus médiában, főleg a televízióban. A társaság tagjai békés, de törvénysértő módszerekkel (például a televízió előfizetési díj befizetésének megtagadása, angol közfeliratok, közlekedési és helységnévtáblák megromlása) hívták fel a hatóságok és a közvélemény figyelmét követeléseikre.²² A kampány eredményeképpen 1965-ben kormányjelentés készült a nyelv jogi helyzetéről, amely javasolta, hogy az nyerjen valódi teret a kormányban és a közigazgatásban, ahol élvezzen az angollal egyenlő „érvényességet”. A benne foglalt javaslatokból két évvel később nyelvi törvény formálódott (1967 *Welsh Language Act*)²³, amely megszüntette a walesi nyelv közéletből való kizárását. A törvény kimondta, hogy ezután igény esetén bármilyen közjogi okmányt kötelesek walesiül is kiállítani, de csupán lehetővé tette, nem pedig kötelezővé a walesi nyelv használatát a hivatalos életben (azaz ezután bárki fordulhatott walesi nyelven a hatóságokhoz, de nem biztos, hogy ezen a nyelven segítséget is kapott). Inkább a folyamatos civil nyomásgyakorlás, mintsem a törvény következményeként lassan megjelentek a walesi feliratok, nyomtatványok, hirdetések. Az egyházi életben továbbra is walesi nyelven folyik a szertartások 34%-a, de a templomba járók száma folyamatosan csökken.

Újabb előrehaladás akkor következett, amikor a brit kormányzat 1988-ban konzultatív státusszal létrehozta a Walesi Nyelvi Testületet (*Welsh Language Board*), melynek ajánlásai alapján 1993-ban megszületett az új nyelvi törvény.²⁴ A törvény három fontos előrelépést tartalmaz:

- a közszférának ezután kötelessége a walesi és az angol nyelvet egyenlő alapon kezelni, amikor közszolgáltatást nyújt, „ésszerű és indokolt mértékben” (*reasonable practicable*) biztosítandó a gyakorlatban a két nyelv egyenlősége;
- a walesieknek ezután egyértelmű joga van walesi nyelven bírósághoz fordulni;
- hivatalosan is felállítja a Walesi Nyelvi Testületet²⁵, amelynek feladata, hogy a két előző pontban foglaltak betartását ellenőrizze, és minden rendelkezésére álló módon segítse a walesi nyelv használatát. A testület 15 tagját a Walesi Ügyek Minisztere nevezi ki, feladata a walesi nyelv használatának segítése. Ennek formája a

miniszternek tett, walesi nyelvet érintő javaslat lehet, valamint a Testület alapíthat ösztöndíjat, kölcsönt és garanciát adhat, adományokat fogadhat el, de mindezt csak a miniszter és a kincstár beleegyezésével.

Még ez a törvény sem tette azonban a nyelvet az angollal teljesen egyenrangúvá, a törvény parlamenti vitája alatt hiába próbálták meg Wales egyik hivatalos nyelvéné nyilvánítani. A kormány válasza a próbálkozásra az volt, hogy a hivatalos elismerés fölösleges, mert egyrészt a walesi a gyakorlatban már hivatalos nyelv, másrészt viszont, mivel Nagy-Britanniának nincs írott alkotmánya, tulajdonképpen nem hivatalos nyelve az országnak az angol sem. (Az érvelés már csak azért is sántít, mert az angol attól tekinthető hivatalos nyelvnek, hogy a Westminster egyetlen engedélyezett nyelve, valamint a bíróságok nyelve, a menekültek kötelező tanítási nyelve, és ez a gyakorlat a szokásjog alapján az alkotmány része.²⁶) Emellett sokan kifogásolják, hogy a walesi nyelv érdekeit képviselni hivatott Nyelvi Testület tagságát nem választás útján, hanem a kormány kinevezése alapján toborozzák, ami így nem a választóknak tartozik felelősséggel. A törvény a közéletben sem segítette igazán elő a walesi nyelv terjedését. A Walesi Nyelvi Testület 1999-ben egy teljes mértékben kétnyelvű Nemzetgyűlést kísérelt meg felállítani, de már egy évvel később világossá vált, hogy a Nemzetgyűlésnek csak egy kis hányada választja felszólalásaikor a walesi nyelvet, és még kevesebben teszik ezt a bizottsági munka során. A Nemzetgyűlés teljes adminisztrációja angol nyelven folyik, amelyet utólag fordítanak walesire ahelyett, hogy valódi kétnyelvű adminisztrációt valósítanának meg. A közsférában pedig a walesi használatát csak akkor kell biztosítani, ha azt a körülmények úgy kívánják, és akkor is csak „ésszerűen elfogadható” mértékben. A walesi nyelv használatának szükségessége tehát minden esetben bizonyításra szorul, míg az angol használata természetesen nem. A magánszférára pedig semmilyen kötelezettséget nem ró a törvény, követve azt a hagyományos konzervatív felfogást, miszerint a piac szabályai előbbre valók a szociális szempontoknál, és a piac működésébe ha nem muszáj, nem szabad beavatkozni.

1996-ban hosszútávú stratégiát fogadtak el a walesi nyelv terjedésének elősegítése érdekében. A stratégiát több száz szervezet és szakértő bevonásával a Nyelvi Testület dolgozta ki. Alapvető célkitűzései többek között a walesi nyelven beszélők számának növelése, a nyelvhasználati lehetőségek javítása és a walesi mint közösségi nyelv használatának erősítése.

A walesi nyelv státusának javítása érdekében tovább folynak a küzdelmek. Az 1993-as törvény létrejötté óta is számos új társaság alakult, amely a walesi nyelv hivatalos nyelvként való elismerését követeli. Úgy vélik, ez egyértelmű jelzéseként szolgálna Wales lakóinak arra nézve, hogy nyelvüket megbecsülik, és annak használata semmilyen hátrányt nem jelent számukra. (A mai napig vannak példák többek között arra, hogy bíróságok nem fogadják el a walesi nyelvű felszólalásokat.) A külvilág számára pedig egyértelműen jeleznék, hogy Wales kétnyelvű régió, mely-

nek önálló kultúrája és értékei vannak. A társaságok legfőbb követelése a nyelv magánszektorban való használatának megkövetelése, amelyre a liberális gazdaságpolitikát követő kormányok hozzáállását tekintve kevés esélyük van.

A walesi nyelv mai helyzete

A walesi nyelv helyzete ellentmondásos. Soha az Angliával történő egyesülés óta nem voltak ilyen jó lehetőségei a nyelvnek, ha a hivatalos státuszát, az oktatásban és médiában elfoglalt pozícióját vizsgáljuk. Ugyanakkor a demográfiai, társadalmi és gazdasági folyamatok még a hagyományosan walesi nyelvű északi területeken élő nyelvközösségek jövőjét is veszélyeztethetik. A 2001-es népszámlálási adatok még Wales esetében sem állnak rendelkezésre, így csak egyéb felmérések adataira²⁷, és az 1991-es népszámlálás eredményeire támaszkodhatunk.²⁸

1901-ben még Wales lakosságának fele volt vallotta magát walesi anyanyelvűnek, 1991-ben a hivatalos adatok szerint már csak 18,7%, azaz 530 ezer fő. Tudományos felmérések megerősíteni látszanak ezt a számot, amelyek szerint valóban körülbelül ennyi walesi beszél folyékonyan az ősei nyelvén, további 17%, azaz mintegy félmillió ember bír valamilyen szerény nyelvismerettel, az iskolai oktatás vagy a walesi nyelvi környezet hatására. A csökkenés folyamatos, de az utóbbi évtizedekben veszített üteméből: 1981–1991 között mindössze 0,2%-os volt, azaz elképzelhető, hogy a fogyás megállítható. Annál is inkább, mivel a 3–15 éves gyermekek között megnőtt a walesi nyelvűek aránya, ami főleg a walesi tannyelvű oktatási rendszer kiépülésének és a nyelv megnövekedett presztízse miatt kialakult növekvő szülői érdeklődésnek köszönhető.

A walesi nyelvűek arányának változása a lakosság %-ában

1901	1911	1921	1931	1951	1961	1971	1981	1991
49,9%	43,5%	37,1%	36,8%	28,9%	26,0%	20,8%	18,9%	18,7%

A walesi nyelvű szülők gyermekeinek négyötöde folyékonyan beszél szülei nyelvén. A vegyes házasságokban született gyermekek körében azonban az angol nyelv ismeret a domináns, a walesi nyelvű anyától származó gyermekek 29%-a, az apai ágon walesiek 14%-a beszél walesiül. Ez az arány folyamatosan romlik, 1981-ben még 42%-36,2% volt.

A walesi nyelvűek főként Wales északkeleti, rurális arculatú részén élnek, 1961-ben az itteni lakosság 65-80%-a beszélt a nyelvet, ma ez az arány inkább csak 50-60%. A nyelvi hígulás részben a sok angliai betelepülőnek is köszönhető, a nagyvárosokból való kiköltözés, a vidéki életforma divattá válása révén. Az itteni angol nyelvű bete-

lepedők és a walesi őslakosok között alig van kapcsolat, elkülönült társadalmi hálózatokban élnek egymás mellett. Ez megfigyelhető például Bangorban, amely északon az egyik legnagyobb arányban walesi nyelvű körzet nagyvárosa, de ahol a lakosság nagy része angol anyanyelvű, és a két nyelv használói még a szórakozóhelyeken sem keverednek, ha nem akarnak „bajba kerülni”.²⁹ Az iparosított délkeleti térség nyelvileg erősen angolosodott, még a lakosság 20%-a sem őrizte meg az ősök nyelvét. Ugyanakkor az utóbbi időben itt is növekszik a walesi nyelvek száma, részben a walesi nyelvű oktatási rendszer terjeszkedése, részben a munkát kereső északkeletiek ipari centrumokba, nagyvárosokba irányuló mozgása miatt.

A walesi nyelvek szinte kivétel nélkül kétnyelvűek, csak az idősebbek körében, kis településeken található olyan emberek, akik nem beszélnek az angolt. A kétnyelvűség az elmúlt két évszázad terméke: a 16-18. század között a vezető rétegek nyelvcsereje mellett a „köznép” megőrizte anyanyelvét, az angolt nem sajátították el. A 19. századtól a modernizáció, az iparosodás és a tömegoktatás megtörte az egynyelvűséget, és a „haszontalan” walesi nyelvet az angol az alsóbb néprétegek körében is kiszorította. A 20. századra a trend annyiban megfordult, hogy az angol nyelv terjedése mellett a walesi fokozatosan visszazerezte társadalmi megbecsültségét, a két nyelvnek mára már nincs világosan körülhatárolható szociológiai bázisa, s ahogy láttuk, a nyelvvesztés, a nyelvcsere folyamatai megállni, megfordulni látszanak. A kétnyelvűség elterjedése nem jelentette a walesi nyelv elangolosodását, amely – már csak különbözősége miatt is – megőrizte kompaktságát. Ugyanakkor a standardizált walesi nyelv közéletben, oktatásban és a médiában való elterjedése nem kedvez a walesi nyelvjárásoknak, megőrzésük érdekében újabban a dialektusokat is figyelembe vevő helyi, regionális oktatási és média programok bevezetésén dolgoznak. A walesi nyelvű iskolákba járók közül életük további szakaszaiban a walesi nyelvű környezetben élők, a felsőoktatásban továbbtanulók, a médiában elhelyezkedők használják aktívan a nyelvet, az angol közegben élő képzetlen csoportok nyelvtudása hamar passzívvá válik.

Ami a walesi nyelv használatát illeti, a skóciai gael lakosság esetében készített felméréseket Walesben is elvégezték a döntően walesi nyelvű területeken.³⁰ A legfőbb különbség a két nyelv között, hogy a walesit valamilyen mértékben Wales egész területén beszélik, de a nyelvpolitika, a helyi gyakorlat minden egyes megyében más és más, attól függően, hogy a lakosság mekkora része walesi anyanyelvű az adott környéken. Ez az eltérés a munkaerőpiactól kezdve az oktatási szféráig minden területen megmutatkozik.

A megkérdezettek nagy része élete során – leginkább Walesen belül – több helyre költözött, amit az eredmények értékelése során figyelembe kell venni.³¹ 73%-uk a walesit jelölte meg anyanyelveként, 17% az angolt, 5% pedig mindkettőt. Akik nem

első nyelvként tanulták meg a walesit, azok többnyire az iskolában, családi, helyi közösségekben, nyelvtanfolyamon vagy személyes kapcsolat során sajátították el. *Anyanyelv*

Walesi	73%
Walesi és angol	5%
Angol	17%
Egyéb	5%

Ami a megkérdezettek által becsült tudásszintet illeti, a gael nyelvvel ellentétben a walesinél nem figyelhető meg az a tendencia, hogy az iskolai oktatáshoz kapcsolódó készségek aránya (olvasás, írás) jelentősen alacsonyabb lenne, mint a spontánul elsajátítható beszéd képessége. Inkább az feltűnő, hogy szinte alig van különbség a walesi nyelven kommunikálni, illetve írni-olvasni is tudók száma között. Ugyanakkor az angol nyelv esetében mindegyik képesség magasabb arányt ér el a lakosság körében, ami azt mutatja, hogy még a zömében walesi nyelvű környezetben is magasabb szinten áll az angol nyelvtudás. Érdeemes megjegyezni, hogy 1981-ben még a walesi nyelven beszélők 20%-a saját bevallása szerint alig vagy egyáltalán nem tudott walesi nyelven írni-olvasni. A tendencia tehát ebben a tekintetben kedvező.

Nyelvtudás

	Walesi				Angol			
	Nagyon jó	Megfelelő	Csekély	Semmi	Nagyon jó	Megfelelő	Csekély	Semmi
Szövegértés	86%	11%	2%	0,34%	96%	4%	0%	1%
Beszéd	85%	10%	5%	0,34%	95%	5%	0%	1%
Olvasás	77%	15%	5%	2%	94%	5%	0%	1%
Írás	71%	17%	8%	4%	90%	8%	1%	1%

A generációk során változó nyelvhasználati képességet vizsgálva kiderül, hogy a fiatalok kevésbé beszélik a walesit anyanyelvként. A legtöbb válaszadó családjában a walesi volt a kommunikáció fő nyelve, azonban van egy számottevő réteg, aki többnyire a vele azonos korú családtagokkal az angolt használja első nyelvként. Azok, akiknek családtagjai egyáltalán nem beszélték a nyelvet, többnyire Walesen kívül születtek.

Az oktatás a nyelv továbbélésének elsődleges eszköze. Walesben a walesi nyelvi közösségekben igen kiterjedt walesi tannyelvű oktatási hálózat van. Néhány általános iskola kizárólag walesi nyelven oktat, és legtöbbször a walesi nyelvtanítást a szülők önkéntesen választották.

Oktatás nyelve

	Csak walesi	Walesi és angol	Csak angol
Általános iskola	64%	25%	11%
Középiskola	30%	57%	13%
Felsőoktatás	17%	66%	17%
Szakképzés	16%	28%	56%

Számos családnak az oktatás nyelvét illetően nem adatott meg a választási lehetősége (37%). Itt feltűnő azoknak az alacsony száma is, akik az angolt választották oktatási nyelvnek (5-6%). Úgy tűnik, az a több évtizedes trend, miszerint a szülők hasznosabbnak ítélték, ha gyermekük angol nyelven sajátítja el az ismereteket, megtörni látszik.

Érdeemes még megvizsgálni a munkahelyi szféra nyelvhasználati tendenciáit. A kapott adatokból úgy tűnik, a válaszadók nagy része olyan környezetben dolgozik, ahol minden vállalati szinten a legtöbb kollégájuk beszéli és használja is a walesi nyelvet. A menedzsmentben már gyakrabban előfordul, hogy senki nem beszéli a nyelvet, ami annak köszönhető, hogy sok angol vállalat települ Walesbe, és a legmagasabb szintű személyzetet Walesen kívülről toborozzák. Ugyanez a tendencia érvényesül néhány nagyobb közszolgáltató cégnél is, különösen, ha a központi kormány ellenőrzése alá tartoznak.

Walesi nyelvismeret és nyelvhasználat a munkahelyeken

	Walesi nyelv ismerete					A kommunikáció nyelve				
	Mindenki	>50%	50%	<50%	senki	Walesi	W>A	W+A	A>W	Angol
Menedzser	47%	12%	9%	12%	19%	45%	13%	8%	12%	22%
Munkatársak	39%	23%	14%	14%	10%	39%	27%	11%	13%	11%
Beosztottak	42%	20%	16%	9%	13%	40%	18%	16%	12%	14%
Ügyfelek	14%	27%	29%	22%	8%	14%	23%	32%	24%	7%

Mindezek következményeként nem meglepő, hogy az adminisztráció fő nyelve a válaszadók munkahelyén főként az angol (47%), további 27%-nál kétnyelvű, és csak a munkahelyek egynegyedénél folyik az adminisztráció kizárólag walesi nyelven.

A walesi nyelv fontosságának felismerése sok vállalatnál konkrét nyelvpolitika kialakítását vonta maga után (48%). Ez többek között a Walesi Nyelvi Tanács tevékenységének is köszönhető, amely egyik fő céljaként kifejezetten ösztönzi az ilyen politika kialakítását.

Talán a walesi nyelv egyre nagyobb elismertségének tudható be, hogy megfordult az a korábbi tendencia, hogy a nem walesi vállalatok, sőt, néha még egyes közszolgáltatók is a Walesen kívülről jött dolgozókat preferálták. Az adatok szerint a walesi nyelv egyre inkább szükséges és értékelendő követelmény a munkaadók számára. (43%)

Úgy tűnik tehát, hogy a walesi nyelv helyzetéről számos pozitívum mondható el. A walesi mint az oktatás nyelve széles körben elérhető, és jelentősen hozzájárul a nyelv reprodukálódásához. Az identitás meghatározásban az a negatív elem, amely a nyelv térvészését okozta, megfordulni látszik. A tömegmédiában tapasztalható egyre nagyobb szerephez jutás ehhez bizonyosan hozzájárult, ugyanúgy, mint az adminisztrációban betöltött szerep növekedése, amelyek együtt mind a nyelv státusát és értékét növelik, amellet, hogy a nyelvi közösségeken belül egyesítő erővel bírnak.

A szárnyaló optimizmust visszafogja néhány negatív körülmény. Még sok a tenivaló a walesi nyelv intézményesítése és legitimizálása terén. Az, hogy a walesi nyelv a nyolcvanas évektől nem volt kötelező tárgy a középiskolákban, komoly károkat okozhatott. (1999 óta szerencsére újra bevezették a kötelező walesi nyelvtanulást, amit így a kötelező iskolai oktatás 10 éve alatt végig tanulnak a diákok.) A privát szférában is erősen ösztönzésre szorul a nyelv használata. A fő problémát azonban az jelenti, hogy a walesi nyelvi közösség Wales lakosságának csak mintegy 20%-át teszi ki. Ilyen körülmények között állandó fenyegetést jelent a nyelvre nézve, – a növekvő angol bevándorlás mellett –, hogy a család nem képes eleget tenni a nyelv továbbvitele követelményének. Ugyanez elmondható a közösség, mint nyelvterjesztő erő esetében is. A számos közösségi fejlesztő programnak – amelyek a vidéki közösségek gazdasági fejlesztésére jöttek létre –, ezért nagy figyelmet kell szentelni a nyelvi tényezőnek, hogy ne okozzanak jöváthetetlen károkat a nyelvi közösségekben. A nyelv megőrzése szempontjából a pozitív családi és közösségi nyelvi hatások nélkül az oktatásra túl nagy nyomás nehezedne.

A brit kisebbségi oktatás

*A brit oktatási rendszerről röviden*³²

Mielőtt az oktatási rendszer kérdését tárgyalnánk, fontos leszögezni, hogy brit oktatási rendszeren – az országos hatáskörű törvényeket nem számítva (pl. 1872, 1944, 1980) – Anglia és Wales rendszerét értjük, amitől a skót rendszer hagyományosan elkülönül, csakúgy, mint – kisebb mértékben – az észak-ír, melynek tárgyalása kívül esik a dolgozat keretein.

Nagy-Britanniában – mint Európa minden országában – törvény írja elő a gyerekek kötelező iskolai oktatását 1872 óta. Az első oktatási törvény állami ellenőrzés alá vonta az iskolákat, 13 éves korig kötelezővé tette az oktatást, és az általános iskolák felállítását a helyi hatóságok feladatává tette. Ezek a hatóságok feleltek a tantervért is, amelyre a központi kormánynak kevés hatása volt. Az 1944-es oktatási törvény az ingyenes középiskolai oktatást is bevezette. Az általános iskola végén lett „11+” nevű vizsga eredményei alapján a diákok háromnegyede szakközépiskolába, egynegyede gimnáziumba ment. A hatvanas években a két iskolatípus összevonásával ún. *comprehensive* középiskolákat hoztak létre, amik azonban, a helyi hatóságokkal együttműködve még mindig maguk alakították ki a tantervet. A nyolcvanas évekre azonban az oktatás minősége annyira visszaesett, hogy felmérések alapján felnőtt népesség felének még az egyszerű matematikai műveletek vagy a vasúti menetrend olvasása is gondot okozott, és 16%-uk még saját országát sem tudta elhelyezni a térképen.³³

1979-es hatalomra jutása után a Konzervatív Párt megpróbálta az oktatás régi szellemét és minőségét visszahozni. Az 1986-os Oktatási Törvény és az 1988-as Oktatási Reformtörvény megszüntette a helyi hatóságok iskolák feletti ellenőrzését, helyette megerősítette az állam szerepét az oktatásban, valamint kiszélesítette a szülői döntéshozatali lehetőséget. A szülő szabad iskolaválasztási jogát sokan ellenzték. Ennek oka pedig az volt, hogy a többnemzetiségű környezetben élő szülők szívesebben taníttatják gyermekeiket a saját etnikai, vallási vagy nyelvi környezetükben, ami az ellenzők szerint felerősíti az etnikai szegregációt, ahelyett, hogy a békés együttélés alapjait fektetné le. Ezzel szemben a kulturális és nyelvi önállóság hirdetői azt hangoztatják, hogy az önálló nemzetiségi oktatás a nemzeti tudat egyik alapköve.

Az óvodai részvétel nem kötelező, Angliában és Walesben a gyerekek 58%-a, Skóciában pedig 34%-a jár óvodába. Folyamatos kormányzati cél ennek az aránynak a növelése és elegendő férőhely biztosítása. Ma Észak-Írországbán 4 évesen, Angliában, Walesben és Skóciában 5 évesen válnak a gyerekek iskolakötelezetté. Az utóbbiak területén a helyi hatóságok biztosítják az oktatást (Észak-Írországbán pedig a hatalommegosztásig a központi kormány felügyelete alá tartozott az oktatás és képzés felügyelete, a helyi hatóságoknak csak konzultatív szerep jutott). A kormányon belül az Oktatási és Munkaügyi Főosztály (*Department for Education and Employment*, DfEE) az oktatáspolitiká felelőse Angliában, a Skót Végrehajtó Testület Oktatási Főosztálya (*Scottish Executive Education Department*) Skóciában, a Walesi Nemzetgyűlés Walesben, és az Oktatási Főosztály az Észak-ír Végrehajtásban. Ezek az Oktatási és Munkaügyi Minisztérium felügyelete alá tartoznak, feladatuk annak segítése, valójában végrehajtó szerepük nincsen. A Helyi Oktatási Önkormányzatok (*Local Education Authorities*, LEA) pedig azt biztosítják, hogy megfelelő számú iskolai férőhely álljon rendelkezésre.

Az 1988-as Oktatási Reformtörvény önálló költségvetési gazdálkodási jogot adott az iskoláknak, biztosítva ezzel az oktatási intézmények egyre nagyobb szabadságát, de, paradoxonként, Angliában és Walesben bevezette a Nemzeti Alaptantervet. Ebben pontosan leírják, mely tárgyakat kell a diákoknak tanulni, azon belül pontosan mit kell nekik tanítani, és milyen eredményt kell azokban elérniük. Ennek alapján a tantárgyak két részre oszlanak: az ún. központi tárgyak az angol, a matematika, természettudomány, míg további hét óra alapozó tárgynak számít, ezek: történelem, földrajz, technika, zene, rajz, testnevelés, és a középiskolákban egy modern idegen nyelv. Ezen kívül minden diák számára kötelezően biztosítandó a keresztény hittan tanulásának lehetősége, a részvétel a szülő döntésétől függ. Walesben a walesi tannyelvű iskolákban a walesi nyelv központi tárgy, míg Wales egyéb iskoláiban alapozó tárgy. (Észak-Írországból a hittan mellett hat, széles tárgykör tartozik a kötelező tárgyak közé: angol, matematika, tudomány és technológia, környezetvédelem, szociológia és kreatív tanulmányok, ezen kívül pedig hat további témában indulnak kurzusok, ezek: kölcsönös megértés, kulturális örökség, egészségnevelés, informatika, közgazdaságtan és karrier ismeretek.)

Az iskolai alapképzés két részre tagolódik: Angliában és Walesben 5–11 év között általános iskolába járnak a tanulók, 12–16 éves korig pedig középiskolába, ahová felvételi nélkül, automatikusan kerülnek be. A számonkérés folyamatosan történik: a központi tárgyak esetében a tanulók minden szint teljesítése után központi vizsgát tesznek, 16 éves korukban pedig GCSE vizsgával zárják tanulmányaikat. 16 éves kor után ma a diákok közel 70%-a dönt úgy, hogy folytatja tanulmányait. Ezt megtehetik különböző továbbképző intézményekben, vagy úgynevezett hatodik szintű iskolában, mely azonban lehet az addigi középiskola további két éve is. Az egyetemi felvétel feltétele az A-level vizsga teljesítése, amelyet legkorábban 18 éves korban lehet letenni, és eredménye kizárólag a központi teszten múlik. (Szemben a GCSE vizsgával, ahol az évközi teljesítmény is beleszámít az értékelésbe.) Az egyetemi oktatás mindenhol tandíjas, az egyetemek teljes mértékben szabadon gazdálkodnak, ezzel biztosítva az oktatás színvonalát és a piaci igényeknek való megfelelést. Az országban összesen 89 egyetem, 19 főiskola és egyéb felsőoktatási intézmény áll a diákok rendelkezésére.

Az oktatási rendszer sajátosságai Skóciában³⁴

A skót oktatási rendszer az angoltól és a walesitől mindig is elkülönült, utóbbiak nagyjából azonosak, természetesen a walesi nyelv oktatásától eltekintve. A skót vezetés az oktatásra és továbbképzésre, valamint annak függetlenségére nagy hangsúlyt fektet, és ennek magas színvonalát más országok is elismerik. A középkortól – az első egyetemek alapításától – kezdve az egyetemek a kontinenssel áptoltak szorosabb kapcsolatokat, és így inkább annak oktatási szerkezetére hasonlítanak. (A mai

napig is például Skóciában három helyett négy év az egyetemi „bachelor” képzés időtartama. Az általános iskolából középiskolába pedig nem 11, hanem 12 éves korban lépnek át a diákok.) Az 1707-es egyesülés után az oktatás és az egyház megőrizhette önállóságát. Az egyház, mint a skót nemzeti érzületek egyik fő megtestesítője a középkorban sikeresen verte vissza az angol udvar befolyását, és már a 16. században erősen szorgalmazta az olvasni tudás elterjedését, hogy mindenki maga legyen képes, papi közvetítés nélkül is olvasni a Bibliát. Ez maga után vonta egy erős hagyományokkal rendelkező oktatási rendszer kiépítését.

Számos különbség figyelhető meg a skót és az angol-walesi oktatási rendszer között. A legfontosabb az, hogy az angliai és walesi Nemzeti Alaptanterv Skóciára nem vonatkozik. Itt az alapkövetelményeket a Skót Végrehajtó Testület (*Scottish Executive*, a skót kormány) határozza meg, azon belül is az Oktatási Főosztály, amely a skót oktatáspolitikáért felel. (A hatalommegosztás előtt a terület a Skót Ügyek Minisztériumának hatáskörébe tartozott.) Az állam az oktatás kereteinek biztosítására csak irányelveket fektet le Skócia számára, de ezeket is az illetékes skót hivatalokkal egyetértésben szabják meg.

Skóciában az angol, walesi és észak-ír gyakorlattól eltérően a diákok nem GCSE és A-level vizsgákat tesznek le, hanem úgynevezett Standard Grades és Highers rendszerben történik az értékelés. Ezek kizárólag külső vizsgáztatáson alapulnak, szemben a GCSE rendszerrel, ahol az órai teljesítmény és különböző házi feladatok is beleszámítanak a végső értékelésbe. A Highers vizsga inkább a kontinens rendszerére emlékeztet, mert jóval szélesebb tárgykört fed le, szemben az A-levellel, ahol két-három tárgy két éves kizárólagos tanulása után történik az erősen specializált vizsga. Mindemellett a két vizsgarendszert egymással egyenértékűnek fogadják el az egész Egyesült Királyságban. 1998-ban hozzáálltak a Highers értékelés megreformálásához, amelyet 2003-re terveznek bevezetni. Az új rendszer – Higher Still – nagyobb rugalmasságot biztosít a diákoknak, és a teljesen megváltoztatott értékelésnek köszönhetően hatékonyabban bizonyíthatják sikeres előmenetelüket. A skót rendszernek külön érdekessége, hogy az iskolában automatikusan lépnek tovább a diákok a koruknak megfelelő évfolyamra, teljesítményük nem befolyásolja előrehaladásukat. A számonkérés angolból és matematikából nem a különböző szintek végén történik, hanem akkor, ha a tanár úgy ítéli meg, hogy a diák elérte a megfelelő tudásszintet a központi vizsga letételére.

Minden helyi önkormányzat az 5 évnél fiatalabb gyerekek számára részidős iskolaelőkészítőt biztosít. 1999-ben 1712 ilyen központ működött Skóciában mintegy 79000 gyerekkel. 1998-as adatok alapján 2291 általános iskolában folyt hétéves oktatás, és 392 középiskolában folytathatták tanulmányaikat a diákok, amely iskolák 90%-ában a tanulmányok folytatása 16 éves kor után is lehetséges volt. Ezt egyre növekvő számban használják ki a tanulók: mindössze egyharmaduk fejezte be tanulmányait a kötelező tanulmányi idő teljesítésekor. 2002-ben összesen 2716 álla-

milag finanszírozott általános- és középiskola működik Skóciában, (csaknem ötszázal több, mint négy évvel korábban), és mindössze 130 független magániskola, amely a diákok 3%-át oktatja.³⁵ Középiskola után a megfelelő eredménnyel végzett diákok további két évig továbbképzésen folytathatják tanulmányaikat. Mintegy 43 intézmény között választhatnak, amelyeket az Oktatási Hivatal működtet, valamint működik két független önkormányzati iskola Orkney és Shetland szigeteken, (ahol a gael nyelvi közösség nagy része él), és a Sabhal Mor Ostaig Gael Főiskola. Ezenkívül 19 felsőoktatási intézmény működik Skóciában.

A képzésben nagy szerepet játszik a *Scottish Enterprise* és a *Highland and Island Enterprise*,³⁶ amelyek olyan vállalkozásösztönző szervezetek, amelyek feladata a skót beruházások és helyi vállalkozások összefogása, segítése, és amely hosszú távon próbál küzdeni a munkanélküliség ellen oly módon, hogy az oktatást már általános iskolai szinttől kezdve a piaci igényekhez próbálja igazítani. 1998-ban a költségvetésük egyharmadát, 120 millió fontot fordították erre a célra, és mintegy 44000 diák részesült speciális oktatásban, általános iskolától kezdve az egyetemi szintig. A *Highland and Island Enterprise* 2001 márciusától külön gael politikát is kidolgozott. Ennek célja, hogy a helyi közösségeket erősítse, ezáltal növelje az üzleti hasznot és fejlessze vállalkozási képességüket, valamint hogy segédkezzen kulturális örökségük megőrzésében. Mindezeket annak a felismerésnek jegyében dolgozták ki, hogy a nyelvnek komoly társadalmi összefogó szerepe van. Az irányelveket leginkább azokon a területeken alkalmazzák, ahol a mindennapi életben nagy számú ember használja a gaelt. A gyakorlatban ez úgy működik, hogy például munkaerőfelvétel esetén azoknak a jelentkezőknek adnak prioritást, akik megfelelő szinten beszélik a gael nyelvet. A HIE ezen túlmenően is ösztönzi a dolgozóit a gael nyelv tanulására, amelyre bizonyos esetekben a rendszeres vállalati tréning keretében kerül sor. Ezen felül pedig arra törekednek, hogy a HIE minden írásos anyaga elérhető legyen gael nyelven is, valamint hogy az adminisztráció nyelve a gael is lehessen, ha azt az ügyfél úgy kívánja. A nyelvpolitika kiterjed a gael nyelvű információs és egyéb célú publikációk terjesztésére is.

A gael tannyelvű oktatás³⁷

A nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezmény betartását vizsgáló 1999-es jelentés³⁸ leszögezi, hogy a nemzeti alaptantervet felügyelő hatóság figyelembe kell, hogy vegye a brit társadalom etnikai és kulturális homogenitását. A nemzeti alaptanterv alapján a kormány elkötelezett szándéka, hogy az angol legyen az oktatás nyelve (Wales kivételével), és hogy kiemelt fontosságú a gyermekek megfelelő angoltudással való felruházása, mert enélkül sem az oktatási lehetőségek teljes kihasználásában nem tudnak részt venni, sem pedig a brit állampolgárok mindennapi életében. A brit iskolákban több mint kétszáz nyelv képviselői vannak jelen, és nem

lenne kivitelezhető a tanterv végrehajtása mindezen nyelvek tömegén. Ez a szemlélet sokáig a gael oktatáshoz való hozzáállást is meghatározta a brit oktatáspolitikában, de 1999-ben a brit kormány az addiginál jóval nagyobb, 2,4 millió fontot biztosított a helyi oktatási önkormányzatok számára a gael tannyelvű oktatás biztosítására, és ezt 2001-re megnövelték 2.8 millió fontra. További támogatási formák állnak rendelkezésre a gael óvodák fejlesztésére és a középiskolai gael nyelvű tanárképzésre.

A gael nyelvűek fokozódó szórtsága³⁹ azt jelenti, hogy a gael nyelvűek oktatási és kulturális támogatása nem szorítkozhat a hagyományosan gael-nyelvű térségekre. A skót kormányzat már régóta elkötelezte magát (*Parent's Charter* elnevezésű dokumentumában), hogy a szülők igénye esetén bárhol biztosítani fogja a gael tannyelvű oktatást.⁴⁰ 1985-ban a skót Alföldön (*Lowland*) még csak 2 gael nyelvű általános iskolai oktatási egység kezdte meg működését (Glasgow és Inverness városokban), 2000-ben egész Skóciában már 60 olyan iskola működött, ahol létezett gael tannyelvű oktatás, mintegy 1900 tanulóval. Az egyetlen tisztán gael nyelvű általános iskola Glasgowban található. Skóciaszerte az utóbbi években újabb 9, gael tannyelvű osztályokkal is rendelkező középiskola nyitotta meg kapuit (Glasgow, Inverness, Skye, Lewis, Lislay, Tiree).⁴¹

*A gael tannyelvű oktatás alakulása 1993-2002 között*⁴²

	93/94	94/95	95/96	96/97	97/98	98/99	99/00	00/01	01/02
Óvodák	3	3	3	3	10	25	33	34	36
Gyermek	54	74	66	59	134	221	276	413	403
Általános iskola	45	47	50	52	55	56	59	60	59
Diákok	1080	1258	1456	1587	1736	1816	1831	1862	1859
Középiskola	9	10	9	12	14	13	14	14	n. a
Diákok	129	132	180	231	135	232	326	302	n. a.

A gael iskolák fokozódó népszerűségét az 1982-ben újtára indított gael óvodai program alapozta meg, ekkor állították fel a *Comhairle nan Sgoiltean Araich* (CNSA) nevű testületet, amely a gael nyelvű játszócsoportok (*crbìleagain*) megszervezéséért felelős. Az induláskor 4 ilyen csoport működött 32 gyerekekkel. Jelenleg 150 csoport létezik 2600 gyerekekkel szerte Skóciában. Ezekbe a csoportokba 3-5 éves kor közötti gyermekek és szüleik közösen járnak. Ennek célja, hogy a gyerekeket bevonják a nyelvhasználatba és a gael kulturális örökségbe, és ezzel egyidőben a szülőket is ösztönözzék a gael nyelv tanulására. A CNSA célkitűzése szerint így a jövőben gael nyelvhasználók nemcsak a nyelvet fogják folyékonyan ismerni, hanem örökségükben járatosak és arra büszkék is lesznek. Az állami óvodák a CNSA-tól

függetlenül működnek. 1988 óta három gael nyelvű óvónőképző alakult, kettő a Felföldön, egy pedig Edinburgh-ban.

1994 novemberében jött létre a Gael Szülők Szervezete,⁴³ amelynek fő célja, hogy a gael tannyelvű oktatást minden lehetséges szintre kiterjesszék. Jelenleg 30 csoport működik a szervezet égisze alatt szerte Skóciában, amely azért küzd, hogy minden, gyermekét gael nyelven taníttatni kívánó szülő megtalálja azt az iskolát, ahol ez lehetséges. Emellett a CNAG irányítása alatt létrejött a *Sradagan* („Szik-rák”) nevű gael nyelvű ifjúsági szervezet, amely kb. 40, 5 és 12 év közötti gyermekeket tömörítő csoportot fog össze. Ez eredetileg gael anyanyelvűek számára jött létre, de léteznek külön klubok, melyeket gaelül tanuló gyermekek számára indítanak. A klubokban a gyermekek zenével, művészettel, színjátszással és kézművességgel foglalkoznak, és mindezt gael nyelven, ami segít a mindennapi nyelvhasználatra való hajlandóság erősítésében.

A skót oktatási rendszer egészére nincs olyan általános előírás, rendelkezés a gael nyelv használatáról, mint ahogyan az létezik Walesben. 1980-ban született meg az első törvény, amely a gael nyelv hivatalos státusával foglalkozott, ez pedig a Skót Oktatási Törvény, amely kimondta, hogy a gael nyelvű körzetekben minden oktatási önkormányzat minden szinten köteles előrelépéseket tenni a gael nyelvű oktatás létrehozása, fejlesztése érdekében. A törvény nagy hiányossága az volt, hogy nem definiálta, mi is számít gael nyelvű körzetnek.⁴⁴ 1975-ben a kétnyelvű Western Isles Islands Area létrejöttével a térség általános iskoláinak többségében (az 59-ből 34-ben) kétnyelvű oktatási programot indítottak el, amelyet 1981-ben az összes alapiskolára kiterjesztettek. Néhány év múlva a felföldi Skye összes, azaz 20 iskolájában és további felföldi településeken követték a példát.⁴⁵ Az 1986-os Gael Nyelvoktatást szabályozó törvényben a Skót Hivatal oktatási főosztálya felállított egy olyan ösztöndíjrendszert, amelyet oktatási segédeszközök előállítására különböző oktatási hatóságoknak fizet. Ebben hét oktatási önkormányzat részesül: Western Isles, Strathclyde, Highland, Grampian, Lothian, Central és Tayside.

A gael nyelv az oktatási rendszer alapképzési szakaszában ma négyféleképpen van jelen:

– Egynyelvű gael iskola. Érdekes, hogy az egyetlen ilyen iskola nem a hagyományos gael vidékeken, hanem Glasgowban jött létre.

– Tisztán gael tannyelvű osztályokkal rendelkező iskolák. Az első ilyen típusú iskolák hasonlóképpen a gael-vidéken kívül, az Alföldön jöttek létre szülői nyomásra, a már említett Glasgow, Inverness városokban, 1985-ben. Két évvel később Western Isles és Skye hat alapiskolájában hoztak létre gael egynyelvű osztályokat. A sikeres gael óvodai programra alapozva 2001-ben már 60 ilyen iskola üzemelt Skóciában.

– Western Isles, Skye (és néhol Tiree) területén az alapiskolák a 70-es közepétől a 80-as évek végéig kétnyelvűek, ami annyit jelent, hogy egyszerre használják a gaelt

és az angolt. Erős törekvés figyelhető meg az iránt, hogy a gaelt mint tanítási nyelvet a gael nyelvórákon és esetleg hittanórákon kívül más tárgyak esetében is bevezessék.

– A nyelvoktató iskolák száma jelentős: a fentiekén kívül a Felföld egyéb részein 70, Argyll-Bute téréseiben 30, Perthshire-ben 18 általános iskolában, valamint összesen 40 középiskolában oktatják a gaelt második nyelvként.

A középiskolai oktatásban a gael nyelv szerepe jóval csekélyebb, bár már régóta választható tárgyként tanítják. Teljesen gael nyelvű képzés ezen a szinten nincsen. Western Isles kétnyelvű középiskolai programja nem nevezhető sikeresnek, egy 1994-es inspektori jelentés szerint messze nem éri el a kívánatos szintet, de a kormányzati szándék megvan a helyzet javítására. 1988 óta Glasgow-ban is létezik gael kétnyelvű középiskolai program. 1997-ben 180 tanuló vett részt a 9 iskolában részben gael kétnyelvű képzésben. 2001-ben ugyan 60 gael tannyelvű általános iskola működött Skóciában, amely mintegy 1900 diákot oktatott, de középiskolai szinten már csak 300 diák tanult 14 gael nyelvű osztályokkal rendelkező iskolában.⁴⁶ Ez az előző évekhez képest mégis előrelépés. Ezen kívül jelenleg 35 olyan középiskola működik, ahol a gael nyelvet választható tárgyként tanítják.

Felsőfokon egyetlen iskolában létezik tisztán gael képzés: 1983 óta Skye gael főiskolájában (*Sabhal Mór Ostaig*), amely közgazdasági és számítástechnikai képzést nyújt, és ahol 1992-ben gael kutatási központ (*Léirsinn*) is létrejött. A képzés célja, hogy az itt végzett diákok képesek legyenek gael nyelvi környezetben tevékenykedni, és ezzel hozzájáruljanak a környék gazdasági és üzleti felemelkedéséhez. Egyetemi diploma gael nyelven nem szerezhető. Három egyetem (Glasgow, Edinburgh, Aberdeen) kelta szakán használják a nyelvet (1882 óta tanulható a kelta stúdiumok keretében a skót gael). Komoly gondot okoz a tanárképzés: mindössze két tanárképző, a glasgow-i Jordanhill és az aberdeen-i Northern College biztosít teljesen gael nyelvű tanárképző kurzust, ami annyit jelent, hogy a gael választható szakirányként szerepel, és gyakorlati idejüket letölthetik gael nyelvi közösségben.⁴⁷ A tannyelvű és kétnyelvű általános iskolák képesített tanárok hiányában szenvednek, koncepció még nem született a megoldásra.

Skóciában nincs koherens, átfogó gael nyelvpolitika, pedig a média és az oktatás területe különösen igényelné a walesi, írországi minta alapján egy, a nyelv megőrzésével, fejlesztésével foglalkozó kormányzati szerv felállítását, amely az egységes nyelvpolitika kidolgozásának, majd a teendők koordinálásának feladatát látná el. A társadalmi igény megvan a gael nyelv megőrzése iránt, a népszámlálási adatok azt mutatják, hogy a nyelv elhalása talán még megállítható. A gael nyelv megmaradásáért a kultúra terén sokat tehet a központi kormány és a skót parlament. Már 1963-ban kormányzati segítséggel létrejött a Gael Könyvtanács (*Gaelic Books Council*), amely a gael könyvkiadás bázisa. Mára évente mintegy 100-110 könyv jelenik meg gael nyelven, regénytől a mesekönyvön át a tudományos publikációkig. 1952-ben jelent meg az első egynyelvű magazin, néhány helyi újság és egy nemzeti

napilap (*The Scotsman*) részben gael nyelven. Tisztán gael nyelvű napi- és hetilap egyelőre nincsen, de az *An Comunn Gaidhealach* megjelentet egy havilapot és néhány időszakos kiadványt gael nyelven. Heti 42 órában gael nyelvű rádióadás működik, a viták jelenleg is folynak egy teljesen gael rádióadóról. A különböző televíziós csatornákon összesen évente mintegy 300 órát adnak le gaelül. A brit kormány skót hivatala 1986 óta a gael nyelvű oktatásra, 1992/93 óta pedig a gael televíziós adások finanszírozására hozott létre külön alapot.⁴⁸

Mindezek ellenére a gael nyelv hivatalos státusa még rendezésre vár. Hivatalosan a Skót Államtitkárság mindig is szükségtelennek ítélte a Skót Nyelvtörvény létrehozását a walesi mintájára, mivel a gael nyelv sohasem szenvedett olyan diszkriminációtól, mint a walesi. Ugyanakkor ma a walesi nyelv szinte Wales második hivatalos nyelve, miközben a gael nyelv semmilyen elismertséget nem kapott. Megemlítik ugyan az 1980-as oktatási törvényben, az 1981-es Nemzeti Törvényben (mint a három regionális nyelv egyikét) és az 1990-es Médiatörvényben, de egyelőre semmilyen rendelkezés nem szabályozza a gael nyelv hivatalos használatának lehetővé tételét.

A walesi tannyelvű oktatás⁴⁹

A walesi nyelv elnyomására irányuló kísérletekről már korábban szóltunk. Ezek között számos olyan akadt, amely a walesi nyelv oktatásból való kiszorítását célozta. 1870-ben a londoni kormány külön walesi oktatási törvényt hozott, mely az elemi, 1889-ben a középiskolai oktatást az állam felelősségi körébe vonta. Az állami iskolák továbbra sem vettek tudomást a walesi nyelvről, de azután a növekvő igények, követelések hatására egyes iskolákban fokozatosan kezdtek bevezetni választható, majd kötelező tárgyként a nyelv oktatását, később pedig a walesi tannyelvű tanítást. A walesi oktatási ügyekért felelős testület (*Welsh Department of the Board of Education*) 1907-es irányelveiben például Wales egész területén kívánatosnak nevezte a walesi nyelv oktatását, s ott, ahol a helyi körülmények indokolják, tannyelvűként való bevezetését.⁵⁰ Egy 1927-es bizottsági jelentés pedig leszögezte, hogy mind az angol, mind pedig a walesi nyelv anyanyelve a különböző gyermekeknek, és az oktatásának kezdetén a gyermeket kizárólag anyanyelvén szabad tanítani.⁵¹ Második nyelvet bevezetni pedig csak fokozatosan szabad. Ez a jelentés szolgált tulajdonképpen minden további fejlesztés alapjául. A második világháború kezdetéig a walesi nyelvű térségek általános iskoláiban már elterjedt a nyelv valamilyen szintű használata, főképp a nyelv tantárgyként való oktatása. Az 1939-ben megnyíló első, az összes tárgyat anyanyelven tanító, walesi oktatási nyelvű iskola (az *Ysgol Gymraeg*) 7 tanulóval kezdte meg a tanévet Aberystwythben. 1944-ben néhány további alapfokú iskolában engedélyezték a hatóságok az anyanyelven való oktatást.

Az 1944-es oktatási törvény komoly áttörést hozott, hiszen igény esetén kötelezővé tette a helyi önkormányzatoknak az általános iskolákban a walesi tannyelvű oktatás beindítását. Az ezekbe az osztályokba járó gyermekek száma azóta is folyamatosan növekszik. Az ötvenes években a walesiül beszélő régiókban a walesi tannyelv már elterjedtnek tekinthető, a nem walesiül beszélő területeken a 60-es évek végén ellenben összesen egy iskolában tanítottak ezen a nyelven.

1995/96-ban a 455 walesi nyelvű általános iskolába 49 ezren jártak, – ez a walesi iskoláskorúak 27%-a, 2001-ben pedig már 51 ezer diák járt ilyen iskolába.⁵² (Az angol nyelv és irodalom ezekben az iskolákban is kötelező.) Érdekes adat, hogy ezeknek a diákoknak a nagy része olyan családból származik, ahol nem a walesi a kommunikáció nyelve. További 6% részben tannyelvű iskolát látogatott, és 67% walesi nyelvoktatásban részesült. Az angol nyelvű oktatási rendszer tehát még mindig meghatározó Walesben, de 1996 óta minden általános iskolában kötelező a walesi nyelv valamilyen szintű oktatása, kivéve, ha indokolt esetben az iskola mentességért folyamodik. 1996-ban még 14 500 diák járt olyan általános iskolai osztályba, ahol egyáltalán nem tanították a walesi nyelvet, mára viszont már csak 4500 ilyen diákról tudunk, – a diákok 1,6%-a –, és ez a szám is folyamatosan csökken. Meg kell jegyezni azt is, hogy a walesi tannyelvű iskolák száma csökken, 2001-ben már csak 440, de a csökkenés a teljes walesi iskolarendszert érinti, 1996 óta összesen 40 általános iskola szűnt meg. A csökkenés tehát nem nagyobb, mint a teljes iskolaszám csökkenés arányos része.

Az északi, walesi nyelvű térségekben (például Gwynned) olyan törekvések is felütöttek a fejüket, hogy minden ottani általános iskolát kötelezően walesi tannyelvűvé kellene tenni, de ez az elképzelés heves ellenállásba ütközött. Felmérések szerint a lakosság nagy része támogatja a walesi tannyelvű oktatást, de csak akkor, ha az a szülői preferencia függvénye lehet. Az oktatáspolitikai sikerének mondható, hogy már nemcsak a walesi nyelvű településeken működnek walesi tannyelvű alapfokú oktatási intézmények, hanem szülői kívánságra az elangolosodott Dél-Walesben is egyre több walesi nyelvű osztályt, iskolát indítanak be.

Az 1988-as oktatási reform kimondta a szülők szabad iskolaválasztásának jogát is. A választék bőséges, a teljesen angol vagy walesi nyelvű iskolák mellett a kétnyelvű oktatási intézmények számtalan változatából válogathatnak:⁵³

– Hagyományos walesi nyelvű iskolák, melyek az északi vidékeken működnek, és amelyekben a walesi az oktatás fő vagy egyetlen nyelve.

– Walesi nyelvű iskolák, főleg az elangolosodott vidékeken, amelyek az 1927-es jelentés alapján az oktatás kezdetén minden tárgyat walesiül tanítanak, az angolt pedig fokozatosan vezetik be. Az első ilyen iskola Llanelliben alakult 1947-ben.

– Hagyományos angol nyelvű iskolák, melyeket bevontak az 1969-ben elindult kétnyelvű oktatási programokba. Ezekben a walesi nyelvet vezetik be fokozatosan,

elfogadva, hogy az angol a gyermekek anyanyelve azzal a céllal, hogy az általános iskola végére a diákok folyékony walesi nyelvtudással rendelkezzenek.

– Teljesen angol nyelvű iskolák, ahol a walesi nyelvet tantárgyként tanítják.

A walesi iskolák tudatában vannak annak, hogy a nyelvörzésben milyen fontos a szerepük, ezért a tanórákon kívül is igyekeznek a walesi nyelv használatát ösztönözni. A szülői értekezletek walesiül folynak, a tanárok walesi nyelven írnak a szülőknek, az iskolák walesi nyelvű társaságokat létesítenek, a gyerekek walesi nyelvű darabokat adnak elő. Fontos megemlíteni azt is, hogy Észak-Walesben a tanárokat még az angol nyelvű iskolákban is csak akkor alkalmazzák, ha rendelkeznek kommunikáció szintű walesi nyelvtudással.

Ahogy a walesi tannyelvű alapiskolások száma növekszik, úgy nő a walesi tannyelvű középiskolák iránti igény is. A Walesi Ügyek Minisztériumának definíciója szerint az a középiskola számít walesi tannyelvűnek, ahol több mint hat tárgyat oktatnak walesi nyelven. Az első walesi tannyelvű középiskola a Rhyl-ben megnyíló 'Ysgol Glan Clwyd' volt 1958-ban.⁵⁴ 1975-re azonban még mindig csak 7 ilyen középiskola működött, és ezek létrejötte is csak a szülői nyomásnak volt köszönhető. Az utóbbi évtizedekben viszont már széles hálózatuk épült ki, az 1996-os 22 248 diákról (12,6%) mára 26.138-re (14%) nőtt azoknak a száma, akik teljesen walesi nyelvű képzésben részesülnek összesen 52 walesi nyelvű középiskolában. Azoknak a száma, akik egyáltalán nem tanulják a walesi nyelvet középiskolában, zuhanásszerű tendenciát mutat: 1998-ban 34 ezer ilyen diák tanult a walesi középiskolákban, 1999-re már csak 15 ezer, és 2000/2001-re a számuk 2646-ra csökkent.⁵⁵ Az 1988-as brit oktatási reform, amely Angliára és Walesre nézve bevezette a nemzeti alaptantervet, meghatározta a kötelezően oktatandó tárgyak listáját. Walesben a nyelv bekerült a kötelező tárgyak közé, a walesi tannyelvű iskolákba a fő tárgyak közé, az angol iskolákban pedig az egyéb kötelező tárgyak közé. 1990-től kezdve a walesi nyelv valamilyen szintű tanulása 14 éves korig kötelező, és 1999-től kezdve már a középiskola utolsó két évében is, tehát 16 éves korig. Tankönyvproblémák miatt a humán tárgyak walesi nyelvű oktatása könnyebben megoldható, mint a tudományos tantárgyaké, de a walesi nyelvű tankönyvek mennyisége és minősége az elmúlt 20 évben jelentősen javult. A különböző oktatási anyagok, könyvek fontos szerepet játszottak a nyelvhasználat elterjesztésében, amit a helyi oktatásügyi hatóságok támogatnak is.

A GCSE vizsga utáni walesi nyelvű képzés már sokkal inkább behatárolt. A legtöbb középiskolában 16 éves kor után is lehet folytatni a tanulmányokat, de a szakképzés csak korlátozott számú iskolában elérhető, a legtöbb ezek közül is a hagyományos walesi nyelvű környékeken működik. A walesi nyelv munkahelyeken való terjedése azonban egyre inkább felértékeli a kétnyelvű oktatás értékét, ami növeli a

keresletet és a kínálatot is az ilyen jellegű szakképzés iránt. Az igény növekedésével a szakképzéssel foglalkozó walesi nyelvű iskolák száma is növekszik.

A walesi nyelvű állami oktatási rendszer nem teljes vertikumú: az óvodai és a felsőoktatási szint, bár eltérő módon, de hiányzik belőle. Az óvodák nyelvhasználatára nem vonatkozik jogi előírás, a walesi nyelvű óvodákat önkéntes alapon szervezik, és a helyi önkormányzatok csak ritkán nyújtanak ehhez támogatást. A walesi nyelvű óvodai mozgalom (*Mudiad Ysgolion Meithrin, The Welsh Nursery School Movement*) 1971-ben indult, célja az öt év alattiak walesi nyelvű oktatása volt.⁵⁶ A mozgalom walesi nyelvű óvodai csoportokat működtet két éven felülieknek (*Cylchoedd Meithrin*), valamint szülő-gyerek csoportokat (*Cylchoedd Ti a Fi*) hat hónapos kortól. 1997-ben a mozgalom már 618-at működtetett, és ez a szám 2001-re csaknem megduplázódott (1034), ami nagyon kedvező jel, tekintve, hogy az anyanyelvű óvodai képzés stabilizálná igazán a walesi nyelvű iskolák helyzetét. A mozgalom a walesi nyelv feltámasztásának egyik sikertörténete, amit a londoni kormány is elismer, és ennek megfelelően 1973 óta a Walesi Ügyek Minisztériumának speciális támogatásában részesül.

Hiányos a walesi nyelvű felsőoktatás is, mert a walesi nyelven elérhető szakok száma korlátozott.⁵⁷ Ez visszahat az alsóbb iskolai szintekre, hiszen nem éri meg walesi nyelvű középiskolába járnia annak a diáknak, aki természettudományi, vagy jogi egyetemen készül továbbtanulni, mert ezek a szakok teljesen hiányoznak a walesi nyelvű kínálatból. Walesben a felsőoktatás jórészt angol nyelvű, csak a Walesi Egyetem két részlege, Aberystwyth és Bangor kínál walesi nyelvű kurzusokat pedagógia, történelem, szociológia, politikatudomány, földrajz, francia, dráma és zene szakokon, de doktori szintű kutatásokat szinte minden témában lehet végezni. Kimutatások szerint 1995-ben a felsőfokú oktatásban 24 előadó – főleg bölcsészettudományokban – tartott órákat walesi nyelven, de további terveket dolgoztak ki a tudományágak és az előadók számának kiterjesztésére. A walesi nyelv és irodalom tanulása, tanulmányozása felsőfokon is folytatható: a Walesi Egyetem öt karán is lehet walesi szakon diplomát szerezni. Teljesen walesi nyelvű tanárképzéssel közülük három foglalkozik, és a walesiül nem beszélő tanárok nyelvtanítása is számos intézményben folyik.

A walesi nyelvtanfolyamok iránt is rendkívül megnőtt az igény az utóbbi időben, sőt, az esti nyelvtanfolyamokon már 1975-ben is a legnépszerűbb nyelv volt a déli, angol nyelvű körzetekben, 2000–2001-ben pedig már 24 ezren részesültek walesi nyelvoktatásban.⁵⁸ Komoly kormányzati és helyi önkormányzati támogatásokat juttatnak a walesi nyelv felnőttoktatására, a középkorúak között mégis nagy a lemorzsolódás. A nyelvoktatás sikerességéről nincsenek elérhető adatok.

Összességében a walesi nyelv megőrzése terén komoly eredmények születtek, a nyelvet beszélők körében az idősek és a fiatalok aránya magas – főleg a 3-15 éves korosztályé –, ez utóbbi a jövőt illetően mindenképpen biztató jel. A növekedésben

nagy szerepet játszik a tömegmédiá kizárólagos angol nyelvűségének csökkenése. 1979-ben a walesi közszolgálati rádió kettévált, és létrejött egy kétnyelvű rádiócsatorna, a *Radio Cymru*, amelynek walesi nyelvű műsorideje ma hetente 90 óra, a walesi nyelvű adások többsége csúcsidőre esik. Finanszírozása a BBC más csatornáihoz hasonlóan a licenclíjából történik.⁵⁹ Ezen kívül még létezik egy sor kisebb rádióállomás, amely csúcsidőn kívül sugároz walesi nyelvű műsorokat.

Már 1979-ben születtek tervek arra nézve, hogy külön walesi nyelvű televízió csatorna kerüljön beindításra, de a konzervatív kormány nem szándékozott megtartani erre vonatkozó választási ígéretét. Végül azonban a közvélemény nyomásának engedve 1982-ben elindították a walesi nyelvű Négyes Csatornát (*Sianel Pedwar Cymru*, S4C). Jelenleg heti 30 órában sugározza programjait, melyeket a walesi nyelvűek 82%-a nézi többé-kevésbé rendszeresen. Az utóbbi 10 évben a műsorok minősége ugrásszerűen javult, a fő célcsoport a fiatalok köre. Még walesi nyelvű szappanoperát is készít a csatorna, melyet angol nyelven feliratoznak.

Walesi nyelvű napilap nem, de két hetilap is (*Y Cymro*, *Golwg*) megjelenik, továbbá 52 egyéb folyóirat. A nagy napilapok némelyike is megjelentet időről időre walesi nyelvű írásokat, rovatokat, de ezek csak terjedelmének kis hányadát teszik ki. Az irodalom terén a Walesi Könyvtanács (*Cyngor Llyfrau Cymraeg*, *Welsh Books Council*) gondozásában évente mintegy 500 kötet jelenik meg, mely a gyerekkönyvektől kezdve a tudományos írásokig széles kört felölel. A legfőbb walesi nyelvű kulturális esemény az évente megrendezett *National Eisteddfod*. A walesi nyelvű zenei élet is élénk, létezik walesi nyelvű színjátszás, és egyre több walesi nyelvű mozifilm is készül, amelyek közül a *Hedd Wyn* című filmet 1994-ben Oscar-díjra jelölték.

Mindebből látható, hogy a walesi nyelv és helyzete nem véletlenül példaképe az európai nyelvi kisebbségeknek. Úgy tűnik, mára sikerült megfordítani a nyelvi asszimilációt, de Wales teljes mértékű kétnyelvűségét nagyban gátolják a nyelv használatának korlátozott lehetőségei. A közszférában, közlekedési társaságoknál, iskoláknál már ma is csak kétnyelvű dolgozókat alkalmaznak, de feltétlenül további lépésekre lenne szükség, hogy a magánszférában, az üzleti életben is használható legyen a walesi nyelv. Hivatalos elismerése pedig olyan gesztus lenne a londoni kormánytól, ami megadná végre az elégtételt az évszázadokon keresztül elnyomott nyelv védelmezőinek.

Összegzés

A dolgozat témája Nagy-Britannia két nyelvi kisebbsége, a walesi és a gael közösségek helyzetének részletes vizsgálata volt. A scots és az ír nyelvek vizsgálatára nem tértünk ki, egyrészt az ír kérdés politikai érzékenységre való tekintettel, másrészt a

scots nyelvről rendelkezésre álló adatok csekély száma miatt. Nyelvi szempontból azonban annyi elmondható, hogy az ír nyelv státusának rendezése még várat magára, az ír nyelvű oktatás Észak-Írorszában például semmiféle állami támogatást nem kap. Nyilvánvalóan a londoni kormány eddig nem merete megkockáztatni a kétségtelenül az ír nacionalizmus erősödéséhez vezető nyelvi megújulás támogatását.

A walesi nyelvet egyik „kevésbé használt nyelvének” (*lesser used language*) az Európai Unió is elismeri, és a brit kormány, miután évtizedekig tartózkodott kisebbségei vagy azok nyelveinek hivatalos elismerésétől, 2001 márciusában aláírta a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartáját. Ezzel nyelvenként mintegy 35 rendelkezés meghozatalára kötelezte magát, melyekről az Európa Tanácsot folyamatosan tájékoztatnia kell. A Charta külön megemlíti a walesi és a gael nyelveket, az 1998-as Nagypénteki Megállapodásba pedig belefoglalták az ír és a scots nyelvek „tisztelőtben tartását” is. Ez beleillik az európai törvényhozás céljaiba, ami az egyenlő lehetőségek és emberi jogok biztosítását illeti, tekintve, hogy a kisebbségi nyelvek védelme ezzel a brit jogrendszer részévé vált.

Láthattuk azonban azt is, hogy a kulturális identitás hangsúlyozása kétélű fegyver lehet: Walesben a walesi nyelvet nem beszélők körében megfigyelhető az az aggodalom, hogy a walesi nacionalisták hatására háttérbe szorulnak, másodrendű állampolgárokká válnak. Részben ennek hatására Walesben jóval kisebb volt a hatalommegosztás támogatása, mint Skóciában, ahol a közösség gazdasági-politikai egységként határozta meg önmagát, nem téve különbséget a skótok és a „kevésbé skótok” között. Ez nagyon fontos tanulság lehet Kelet- és Közép-Európa új demokráciái számára is. Ezekben az országokban az egészen a legutóbbi időkig tartó határmódosítások miatt ugyanis nagyon sok olyan nemzeti kisebbség él, amely megpróbál az adott ország közigazgatásán belül valamilyen szintű autonómiát kivívni. Az utóbbi évtizedek tapasztalata alapján úgy tűnik, sikeresebbek azok az autonómiák, autonómia-tervek, ahol az adott régió lakói nem nemzetiségi, kulturális alapon különböztetik meg magukat a többségi nemzettől, hanem politikai-regionális egységet alkotva közösen élvezik az autonómia nyújtotta előnyöket. Ez jól megfigyelhető például a vajdasági regionális autonómia esetében, miközben az erdélyi autonómia megvalósítására jelenleg kicsi az esély, több más ok mellett az erdélyi románság azon félelmei miatt is, hogy a magyarok esetleg kulturális tekintetben kiszoríthatják őket saját hazájukból. Természetesen a magyar kisebbség helyzetét, politikai környezetét semmiképpen nem lehet a brit körülményekkel és a nyugat-európai kisebbségfelfogással összehasonlítani, de talán érdemes az ottani tapasztalatok tanulságát megvizsgálni, és ha lehet, azokat felhasználni az EU jövőbeli tagjainak esetében is. A walesi nyelv helyzetének javítására tett erőfeszítések és eredmények mindenesetre komoly mintául szolgálhatnak térségünk számára is.

Mellékletek

A legfontosabb gael nyelvi közösségek földrajzi eloszlás szerint 1981-ben

	Szám	A helyi lakosság arányában
Nyugati-szigetek	23 500	80%
Skót felföld	16 600	9,5%
Strathclyde	24 800	1%
Edinburgh	3 739	0,87%
Glasgow	9 472	1,25%
Aberdeen	1 210	0,6%

A walesi nyelvű oktatás 2001-ben

Állami, walesi nyelvet tanító általános iskolák száma

	1990/91	1996/97	1997/98	1998/99	1999/2000	2000/01
A) A walesi az oktatás egyetlen vagy fő nyelve	445	449	446	445	444	440
Az iskolák százalékában	25,9	26,7	26,7	26,8	27,0	27,0
B) A tananyag egy részét walesi nyelven oktatják	158	95	94	82	91	87
Az iskolák százalékában	9,2	5,7	5,6	4,9	5,5	5,3
C) A walesi nyelvet második nyelvként tanítják	870	1,136	1,133	1,133	11,09	1,104
Az iskolák százalékában	50,7	67,6	67,8	68,3	67,5	67,7
D) Nincs walesi nyelvoktatás	244	1	–	–	–	–
Az iskolák százalékában	14,2	0,1	–	–	–	–
Iskolák száma összesen	1718	1681	1673	.660	1644	1631

Általános iskolások walesi nyelvtudása

	1990/91	1996/97	1997/98	1998/99	1999/2000	2000/01
	Diákok százalékos aránya					
Otthon walesiül beszél	6,9	6,4	6,3	6,3	6,3	6,3
Otthon nem walesiül beszél, de folyékony a nyelvtudása	7,0	9,3	9,6	9,7	10,0	9,8
Beszél valamennyire walesiül	14,1	29,6	30,0	32,2	32,4	32,8
Nem beszél walesiül	72,0	54,6	54,1	51,8	51,3	51,1
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Walesi nyelven tanuló általános iskolások száma

	1990/91	1996/97	1997/98	1998/99	1999/2000	2000/01
A walesi az oktatás egyetlen vagy fő nyelve	38 404	50 392	51 853	51 600	51 336	51 087
A tananyag egy részét walesi nyelven oktatják	21 088	7 649	6 535	6 146	7 353	6 860
A walesi oktatott nyelv	151 037	220 136	224 775	227 668	224 790	223 328
Nem tanulnak walesi nyelvet	62 245	14 553	10 528	6 273	4 939	4 511
Diákok összesen	272 774	292 730	293 691	291 687	288 418	285 786

Walesi tannyelvű iskolák

	1990/91	1996/97	1997/98	1998/99	1999/2000	2000/01
Általános iskolák						
Iskolák száma	445	449	445	445	444	440
Diákok száma	38 404	50 392	51 853	51 600	51 336	51 087
Középiskolák						
Iskolák száma	44	50	54	51	54	51
Diákok száma	19 242	22 248	22 857	24 013	25 225	26 135

Walesi nyelv a középiskolában iskolák szerint

Iskolák, ahol a walesi	1980/81	1990/91	1996/97	1997/98	1998/99	1999/2000	2000/01
Első vagy második tannyelv	42	44	50	54	51	54	51
Az iskolák %-ban	17,6	21,3	21,8	23,7	22,3	23,7	22,3
Főnyelvként tanítják	5	11	18	20	20	20	21

Az iskolák %-ban	2,1	4,8	7,9	8,8	8,7	8,8	9,2
Második nyelvként tanítják	156	153	161	154	158	154	157
Az iskolák %-ban	65,5	66,6	70,3	67,5	69,0	67,5	68,6
Nem tanítanak walesi nyelvet	35	22	–	–	–	–	–
Az iskolák %-ban	14,7	9,5	–	–	–	–	–
Összesen	238	230	229	228	229	228	229

Középiszkolai walesi nyelvoktatás a diákok száma szerint

Diákok száma, ahol:	1980/81	1990/91	1996/97	1997/98	1998/99	1999/2000	2000/01
Oktatás nyelve	22 075	19 242	22 248	22 857	24 013	25 225	26 135
A diákok százalékában	10,1	11,7	12,6	12,8	13,3	13,7	14,0
A walesi oktatott nyelv	88 392	81 109	114 908	117 625	122 112	143 265	157 300
A diákok százalékában	40,5	49,5	65,0	66,1	67,8	78,0	84,5
Nincs nyelvoktatás sem	107 996	63 592	39 639	37 455	34 111	15 276	2 646
A diákok százalékában	49,4	38,8	22,4	21,0	18,9	8,3	1,4
Összesen	218 463	163 943	176 795	177 937	180 236	183 766	186 081

Felhasznált irodalom

- Arató Endre: *A nemzetiségi kérdés Nagy-Britanniában*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1978
- Bennie, Lynn G.: *How Scotland votes: Scottish parties and elections*, Manchester University Press, 1997
- Bogdanor, Vernon: *Devolution in the United Kingdom*, Oxford University Press, 1999
- Bond, Ross – Rosie, Michael: Politika és nemzeti identitás Skóciában. *Regio* 2000/1, 106–128.o.
- Brown, Alice, McCrone, David, Paterson, Lindsay and Surridge, Paula: *The Scottish Electorate*, MacMillan Press Ltd, London, 1999
- Brunner, Georg: *A nemzetiségi kérdés és kisebbségi konfliktusok Kelet-Európában*, Budapest, 1995, Teleki László Alapítvány.
- Fernández-Armesto, Felipe: *Európa népei*, Corvina, Budapest, 1995
- Fevre, Ralph, Thompson, Andrew: *Nation, identity and social theory – Perspectives from Wales*, University of Wales Press, Cardiff, 1999
- Generating the nation*, Edinburgh University Press, 1995
- Governing Scotland: The economic impact of the Scottish Assembly*, Ashgate, 1999
- Greenwood, Justin: *Representing interests in the European Union*, MacMillan, London 1997
- Harrie, Christopher, *Scotland and nationalism, Scottish society and politics 1707–1977*, Allien and Unwin, 1977
- Joó Rudolf: *A nyugat-európai kisebbségek sajátosságai és típusai*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983

- Joó Rudolf: *Etnikumok és regionalizmus Nyugat-Európában*, Gondolat, Budapest, 1988
- Kovács Péter: *Nemzetközi jog és kisebbségvédelem*, Osiris kiadó, Budapest, 1996
- Krockow, Christian Graf von: Adalékok az azonosságtudat antropológiájához és szociológiájához, *Szociológiai Figyelő*, 2., 1990
- Lázár Guy, Lendvay Judit, Örkény Antal, Szabó Ildikó: *Többség – kisebbség, Tanulmányok a nemzeti tudat témaköréből*, Osiris – MTA – ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport, Budapest, 1996
- Local Government in Wales, HMSO, Welsh Office, 1967
- Lynch, Peter: *Minority nationalism and European integration*, University of Wales Press, Cardiff, 1996
- Let's go: Britain and Ireland*, St. Martin's Press, New York, 1999
- Linguistic Minorities in Countries belonging to the European Community*, Luxemburg, Commission of the European Community, 1986
- MacCornick, Neil: *The Scottish debate: Essays on Scottish nationalism*, O. U. P., 1970
- MacDowall, David: *Britain in Close-up*, Longman, London 1997
- MacKinnon, Kenneth: Gaelic in Scotland, Awbery, Gwennlian: Welsh. In Ailbhe O'Corráin – Séamus Mac Mathuna (eds.): *Minority Languages in Scandinavia, Britain and Ireland*. Uppsala, 1998
- MacKinnon, Kenneth: Language – Retreat and Regeneration in the Present Day Scottish Gáidhealtachd
- In Williams, Colin, H. (ed.): *Linguistic Minorities, Society and Territory*, Clevedon, Multilingual Matters 78, 1991
- McCrone, David: Skócia: ország, társadalom, nemzet? *Regio* 200/1, 65–85.o.
- Morgan, Kenneth Owen: *Rebirth of nationalism, Wales 1880-1980*, Oxford University Press, 1981
- New Community: *British National Identity in a European Context*, Centre for research in ethnic relations, Coventry, April 1995, vol 21. No 2.
- Scottish National Party: *Yes, we can, the manifesto of the SNP for 1997*, SNP, Edinburgh, 1997
- Taylor, Bridget; Thomson, Katarina: *Scotland and Wales: nations again?* University of Wales Press, Cardiff, 1999
- The divided kingdom – Scotland, identity in the balance, Wales, identity in retreat*. Videorecording, Channel 4, 1989
- Tong, Raymond: Scottish nationalism, a view from England, *Contemporary Review*, Nov. 1994, vol. 265
- Vogel Sándor: Az Európai Unió és a nemzeti kisebbség, *Európai Tükör*, 1999. IV évf., 1.
- Webb, Keith: *The growth of nationalism in Scotland*, Penguin and Molandier Press, 1978
- White, Robin: *The Scottish legal system*, Butterworth, Edinburgh, 1993

Internet

- www.scotland.com
- www.scottishelections.co.uk/articles/art4
- www.scottish-devolutions.org.uk
- www.scottishsecretary.gov.uk
- www.scotland.gov.uk
- www.scottish.parliament.uk
- www.thescottishparliament.gov.uk
- <http://www.wales.gov.uk>
- <http://www.oss.wales.gov.uk/>
- www.bbc.co.uk
- <http://www.legislation.hmso.gov.uk/acts/>
- <http://www.gaelicscottish.com/docs/gaelicEdu1872.htm>,

<http://www.shauncraig.fsnet.co.uk/>
<http://www.hhrf.org/magyarkisebbsseg/9802/m9802/m980229.htm>
www.uoc.es/eurmosaic/web/document/gaelic/an/e1/e1/html (Gaelic Language Use Survey, 1995. január 9, Research Centre of Wales)
<http://www.cnag.org.uk/beurla/fogh0505.htm>
<http://www.plaidcymru.org/>
www.cymdeithas.com/dadlwytho/canrifnewydd.en.pdf (Welsh Language Society)
www.bwrdd-yr-iaith.org.uk (Welsh Language Board)
http://www.hmso.gov.uk/acts/acts1993/Ukpga_19930038_en_1.htm#end (Welsh Language Act)

Jegyzetek

¹ Ez a közös kelta örökség volt a témája annak a nagyszabású Európai Unió által szervezett kiállításnak 1991-ben, melyet Velencében rendeztek, és amely szándéka szerint egy ideológiai háttérrel próbált biztosítani a modern európai egység koncepciójához, amelyet az EU manapság olyan nagy erőfeszítéssel keres. <http://www.shauncraig.fsnet.co.uk/>

² <http://www.shauncraig.fsnet.co.uk/>

³ Gaelic Language Use Survey, 1995.

⁴ McCrone 2000, 67.

⁵ Commission of the European Community, 1986, 172–174, MacKinnon, 1998, 176–178. <http://www.gaelicscottish.com/docs/gaelicEdu1872.htm>, www.uoc.es/eurmosaic

⁶ Mindezek ellenére annak, hogy 1767-ben megjelent az első gael nyelvű Biblia, nem volt különösebb hatása az írásbeliség elterjedése szempontjából, ellentétben Walessel. Még a legnevesebb skót irodalmi nagyságok is, mint Robert Burns vagy Walter Scott is angol nyelven alkották meg remekműveiket.

⁷ Arató, 1979, 169.

⁸ Fernández-Armesto 1995, 39.

⁹ <http://www.gaelicscottish.com/docs/gaelicEdu1872.htm>

¹⁰ <http://www.cnag.org.uk/beurla/fogh0505.htm>

¹¹ MacKinnon, 1998, 184.

¹² MacKinnon, 1998, 179.

¹³ www.statistics.gov.uk

¹⁴ MacKinnon, 1991, 122.

¹⁵ MacKinnon, 1998, 179.

¹⁶ Gaelic Language Use Survey, 1995, Research Centre of Wales

¹⁷ Awbery, 1998, 151–173, Davies, 1993, www.uoc.es/eurmosaic

¹⁸ Awbery, 1998, 154.

¹⁹ Awbery, 1998, 156.

²⁰ European Commission Report

²¹ www.cymdeithas.com/dadlwytho/canrifnewydd.en.pdf

²² Awbery, 1998, 156.

²³ http://www.hmso.gov.uk/acts/acts1993/Ukpga_19930038_en_1.htm#end

²⁴ www.cymdeithas.com/dadlwytho/canrifnewydd.en.pdf

²⁵ <http://www.tiersma.com/STATS/WELSH.HTM>, www.bwrdd-yr-iaith.org.uk

- ²⁶ European Commission Report
- ²⁷ Awbery, 1998, 165–172.
- ²⁸ www.statistics.gov.uk
- ²⁹ Fevre, Thompson, 1999, 37.
- ³⁰ www.uoc.es/eurmosaic
- ³¹ Taylor, Thomson, 1999, 315.
- ³² McDowall, 1997, 147–158, Britain in numbers, 2001, 120–136, Foreign and Commonwealth Office: Education and Training in Britain.
- ³³ McDowall, 1997, 149.
- ³⁴ McDowall, 1997, 147–158, Britain in numbers, 2001, 120–136, Foreign and Commonwealth Office: Education and Training in Britain, Foreign and Commonwealth Office: Scotland.
- ³⁵ Foreign and Commonwealth Office: Scotland, 24.
- ³⁶ www.hie.co.uk
- ³⁷ European Commission Report 1986, www.uoc.es/eurmosaic, Foreign and Commonwealth Office: Education, Foreign and Commonwealth Office: Scotland, MacKinnon, 1998.
- ³⁸ www.europa.eu.int/commission/report/09856/htm
- ³⁹ Lásd „A gael nyelv mai helyzete” c. fejezet.
- ⁴⁰ MacKinnon, 1998, 179.
- ⁴¹ A téma kutatását tapasztalataim szerint nagyban megnehezíti, hogy az angol „gaelic medium school” kifejezés nem feltétlenül jelent gael nyelvű iskolát, nagy valószínűséggel csak gael nyelvű osztályokkal rendelkező oktatási egységről van szó.
- ⁴² Forrás: University of Strathclyde.
- ⁴³ <http://www.cnag.org.uk/beurla/fogh0505.htm>
- ⁴⁴ European Commission Report, 1986, 176.
- ⁴⁵ www.uoc.es/eurmosaic/gaelic
- ⁴⁶ University of Strathclyde.
- ⁴⁷ European Commission Report, 1986, 179.
- ⁴⁸ www.uoc.es/eurmosaic/gaelic
- ⁴⁹ European Commission Report 1986, www.uoc.es/eurmosaic, Foreign and Commonwealth Office: Education, Foreign and Commonwealth Office: Scotland, Awbery, 1998, Davies, J, 1993.
- ⁵⁰ Awbery, 1998, 156.
- ⁵¹ European Commission Report, 1986, 188
- ⁵² www.cymdeithas.com/dadlwytho/canrifnewydd.en.pdf
- ⁵³ Awbery, 1998, 159.
- ⁵⁴ European Commission Report, 1986, 189.
- ⁵⁵ www.cymdeithas.com/dadlwytho/canrifnewydd.en.pdf
- ⁵⁶ www.mym.co.uk
- ⁵⁷ Awbery, 1998, 161
- ⁵⁸ www.bwrdd-yr-iaith.org.uk
- ⁵⁹ European Commission Report, 1986, 190